

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

VERGİLƏR NAZİRLİYİ

ÜMUMİ BƏYANNAMƏ SİSTEMİNİN TƏTBİQİ ÜZRƏ BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏYƏ DAİR İCMAL (TƏHLİL)

2015

MÜNDƏRİCAT

I FƏSİL:.....	2
ÜMUMİ BƏYANNAMƏ SİSTEMİ ANLAYIŞI, SİSTEMƏ KEÇİDİN MƏRHƏLƏLƏRİ VƏ TƏTBİQİNİN ZƏRURƏTLƏRİ	
II FƏSİL:.....	5
ÜMUMİ BƏYANNAMƏ SİSTEMİNİN TƏTBİQİ İLƏ BAĞLI İNZİBATÇILIQ MƏSƏLƏLƏRİ	
2.1 <i>Ümumi bəyannamə sisteminin əhatə dairəsi və azadolmalar</i>	
2.2 <i>Ümumi bəyannamə formaları</i>	
2.3 <i>Dövlət qulluqçularının gəlirlərini bəyan etməsi məsələsi</i>	
III FƏSİL:.....	29
ÜMUMİ BƏYANNAMƏ SİSTEMİNİN TƏTBİQİ ÜÇÜN TƏLƏBLƏR	
3.1 <i>Ümumi bəyannamə sisteminə keçid. Vergi amnistiyası / ilkin bəyannamə.</i>	
3.2 <i>Təşkilati tələblər və xərclər</i>	
3.3 <i>Vergi ödəyicilərinin motivasiyası. Özəl vergi məsləhətçiləri institutunun rolu</i>	
3.4 <i>Sistemin tətbiqi ilə bağlı yaranan əsas çətinliklər</i>	
ƏLAVƏ 1.....	36

I FƏSİL: ÜMUMİ BƏYANNAMƏ SİSTEMİ ANLAYIŞI, SİSTEMƏ KEÇİDİN MƏRHƏLƏLƏRİ VƏ TƏTBİQİNİN ZƏRURƏTLƏRİ

Ümumi bəyannamə sistemi anlayışı bütün fiziki şəxslər tərəfindən gəlirlərə (aktivlərə) dair illik bəyannamənin təqdim edilməsidir. Bu sistem vergi yığımının yüksəldilməsi, vergi bazasının genişləndirilməsi, əhalinin real gəlirlərinə vergi nəzarəti və kölgə iqtisadiyyatına qarşı mübarizədə əsas vasitələrdən biri hesab edilir. Ümumi bəyannamə sisteminin məqsədi qanunsuz gəlirin müəyyən olunması və ya müəyyən olunmuş gəlirlərə görə vergi ödənişlərinin həyata keçirilməsidir.

Dünyanın bir çox ölkələrində ümumi bəyannamə sistemi anlayışı izah edilərkən, sistem çərçivəsində bəyannaməni təqdim etməli şəxslər, bəyannamələrin forması, aktivlər barədə məlumatın bəyannaməyə daxil edilib-edilməməsi məsələləri də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ümumi bəyannamə sistemi anlayışı fiziki şəxslərin gəlir vergisi ilə birbaşa bağlıdır. Bu anlayışın təhlilindən aydın olur ki, dünyanın bəzi ölkələri bu sistemi fiziki şəxslərin gəlir vergisinin tətbiqi ilə paralel başlamışdır, digər ölkələr isə sonradan bu sistemin tətbiqinə zərurət hiss etmişdir. Ümumiyyətlə, ümumi bəyannamə sisteminin tətbiqi ilə bağlı, ölkələri bir neçə qruplaşmaya ayırmaq olar:

1 - Ənənəvi olaraq, bu sistemi tətbiq edən ölkələr – ABŞ, Böyük Britaniya, Almaniya, Fransa, İtaliya, Niderland, İsveç, Danimarka, Avstriya, Norveç, Finlandiya, Yaponiya, Sinqapur və.s.

2 - Yeni tətbiq edən ölkələr, xüsusilə Mərkəzi, Şərqi Avropa və Baltik ölkələri, habelə, MDB ölkələri - Polşa, Çexiya, Macarıstan, Sloveniya, Litva, Estoniya

3 - Yaxın gələcəkdə tətbiq etməyi nəzərdə tutan ölkələr – Qazaxıstan, Ukrayna və.s.

Göründüyü kimi, ümumi bəyannamə sistemi dünyanın bir çox inkişaf etmiş ölkələrində gəlir vergisinin tətbiqi ilə başlamış və əsas etibarilə vergi bazasının genişləndirilməsinə, büdcəyə daxil olmanın artırılmasına xidmət etmişdir. Bu inkişaf etmiş ölkələrdə ümumi bəyannamə sisteminin tətbiqi gəlir vergisinin tətbiqi ilə birlikdə başladığından ümumiyyətlə qeyd olunan ölkələrdə bu ayrıca anlayış kimi yox, gəlir vergisi bəyannaməsi kimi verilir. Həmin ölkələrdə yalnızca qanunvericilikdə ölkənin bütün vətəndaşlarının (bəzi güzəştlər nəzərə alınmaqla) bəyannamə vermə öhdəliyi

şərtləndirilir. Həmin ölkələrdə illər ərzində ümumi bəyannamə sistemi təkmilləşdirilmiş, artıq onun tətbiqi ilə bağlı məsələlər deyil, onun fəaliyyətində innovativ texnologiyaların tətbiqi əsas yer tutmağa başlamışdır. Həmçinin bəzi qrup ölkələr var ki, həmin ölkələrdə ümumi bəyannamə sisteminə keçid sonradan tətbiq edilməyə başlanılmışdı. Mərkəzi və Şərqi Avropa, Baltikyanı ölkələrdə bu sistemin tətbiqində əsas məqsəd vergidən yayınmanın qarşısını almaq, vergitutma bazasını genişləndirmək, büdcə daxilolmalarını artırmaq məqsədini güdürdü. Ümumi bəyannamə sisteminin tətbiqi vergidən yayınmanın qarşısını almaq və vergi bazasını genişləndirməklə yanaşı korrupsiya ilə mübarizə vasitəsi kimi də nəzərdən keçirilir.

Ümumi bəyannamə sisteminin tətbiqində əsas məqsəd aşağıdakılar göstərilir:

- Kölgə iqtisadiyyatına qarşı mübarizə, vergi bazasının genişləndirilməsi, korrupsiyanın azaldılması;
- Bəyannamədə göstərilən məlumatların yalnız vergi məqsədləri üçün istifadə edilməməsi;
- Nağdsız ödənişlərin stimullaşdırılması;
- Cinayət istintaqlarının effektivliyinin artırılması;
- Vergi ödəyicilərinin vergi mədəniyyətlərinin inkişaf etdirilməsi.
- Vergi bazasının genişləndirilməsi
- Büdcə daxilolmalarının artırılması
- Vergidən yayınmanın qarşısının alınması

Ümumi bəyannamə sistemi əhalinin real gəlirləri və kölgə iqtisadiyyatına qarşı mübarizə kimi vergi nəzarətinin aləti kimi dünyanın bir çox ölkələrində, o cümlədən inkişaf etmiş ölkələrdə istifadə olunur. Xüsusilə, ümumi bəyannamə sistemi ABŞ, Almaniya, Fransa, İsveç, Finlandiya, Danimarka, Avstraliya, Çexiya, İtaliya, Yeni Zelandiya, Sinqapur, İsveçrə, Çili kimi ölkələrdə tətbiq edilməkdədir.

Demək olar ki, Fransa, Sinqapur və İsveçrədən başqa, bütün bu ölkələrdə universal bəyannamə mexanizmi ilə yanaşı ödəmə mənbəyində fiziki şəxslərin gəlir vergisi tutulması mexanizmi də istifadə edilməkdədir.

Hal-hazırda ümumi bəyannamə sistemini yeni tətbiq etməyə başlayan Şərqi Avropa, Mərkəzi Avropa və Baltikyanı ölkələr, o cümlədən tətbiq etmək istəyən Qazaxıstan

və .s kimi ölkələr bu sistemin səmərəli tətbiqi üçün müəyyən Konsepsiyalar hazırlamışdır. Həmin Konsepsiyalarda yalnızca bu sistemin tətbiq qaydaları deyil, həmçinin, gələcəkdə mümkün ola biləcək inkişaf perspektivləri və ümumi bəyannamə sisteminə keçidin təmin edilməsi istiqamətində qarşıda duran əsas məsələlər əks etdirilmişdir:

- Ümumi bəyannamə sisteminin aparılması üçün metodoloji əsasın hazırlanması və hüquqi dəstək;
- Dövlət orqanlarının fiziki şəxslərin bəyannamələrinin qəbulu və işlənilməsinə hazırlığı məqsədilə tədbirlərin görülməsi;
- Əhali üçün maksimal rahat bəyannamə prosedurunun təşkil edilməsi;
- Ümumi bəyannamə sisteminə keçid məsələləri üzrə əhalinin geniş məlumatlandırılması;
- Bəyannamənin hazırlanması və verilməsində dövlət tərəfindən əhaliyə metodoloji köməyin göstərilməsi;
- Bəyannamələrə effektiv kameral nəzarət sisteminin yaradılması.

II FƏSİL: ÜMUMİ BƏYANNAMƏ SİSTEMİNİN TƏTBİQİ İLƏ BAĞLI İNZİBATÇILIQ MƏSƏLƏLƏRİ

2.1 Ümumi bəyannamə sisteminin əhatə dairəsi və azadolmalar

Ümumi bəyannamə sistemi anlayışında bəyannamənin əhatə dairəsi və bununla bağlı azadolmalar mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ümumi bəyannamə kim tərəfdən verilməli və kimlər belə bəyannamələri verməkdən azad oluna bilərlər. Bu sualların araşdırılması zamanı dünyanın qabaqcıl inkişaf etmiş ölkələrində “ümumi bəyannamə anlayışının olmadığı, yəni vergi sisteminin əzəldən elə bu sistem üstündə qurulması ölkələrin bəyannamə sistemini öyrənməyə və ayrı-ayrı təcrübələri yazmağa təşviq edir. Bununla bağlı, bu sistemiun daha anlaşılabilir olması üçün ölkələrin bəyannamə sistemlərinə diqqət yetirək:

Avstriyada ümumi bəyannamə sistemi tətbiq edilməkdədir. Yəni hər kəs öz gəliri barədə məlumatı vergi orqanına təqdim etməlidir. Fiziki şəxslər tərəfindən bəyannamələr vergi ilindən sonrakı ilin 30 aprel tarixinədək təqdim edilməlidir. Bəyannamələr elektron formatda təqdim edildikdə bu müddət 30 iyun tarixinədək olur. Bəyannamə gec təqdim edildikdə, hesablanmış verginin 10%-i məbləğində cərimə tətbiq edilir.

Avstraliyada 1992-ci ildən vergiödəyicisi tərəfindən iki il ərzində deklarasiyaya düzəlişlər etmək hüququnun olması ilə vergilərin müstəqil hesablanması rejimi qüvvədədir. Vergilər ödənildikdən sonra şəxs vergi xidmətindən hesabat alır. Bəyannamədə- əmək haqqı məlumatı, pensiya hesabına ayırmalar, sığorta ödənişləri, investisiya gəliri, bank depozitləri üzrə faiz, daşınmaz əmlak əməliyyatlarından yaranan gəlir, qiymətli kağızlarla əməliyyatlardan gəlir qeyd edilməlidir. Həmçinin şəxslər vergi orqanlarına xarici şirkətlərlə əməkdaşlıqları haqqında məlumat verməlidirlər. Avstraliyada bəyannamələrin əvvəlcədən doldurma xidməti üçün *e-tax* servisi fəaliyyət göstərir¹. Xidmətdən istifadə edərək bu xidmət vergi ödəyicisinin yerinə bəyannaməni qismən doldura bilər. Bu məqsədlə o aşağıdakı məlumatlardan istifadə edir:

¹ <http://www.ato.gov.au/Individuals/Lodging-your-tax-return/In-detail/e-tax/Pre-filing-service---e-tax/>

- İşəgötürənlər, banklar və digər dövlət orqanlarının (üçüncü tərəflər) cari il məlumatlarını istifadə etməklə;
- Şəxsin hesab fəaliyyətindən və əvvəlki vergi bəyannamələrindən istifadə etməklə əldə edilən məlumatlar.

Bu xidmətin əsas məqsədi bəyannamələrin daha dəqiqliklə doldurulmasına kömək etməkdir.

Belçikada fiziki şəxslər hesabat ilindən sonrakı ilin 30 iyun tarixinədək vergi öhdəliklərini hesablamalı və vergi orqanına müvafiq bəyannamə təqdim etməlidirlər. Ər-arvad hər biri öz gəlirləri üzrə ayrı-ayrılıqda, birlikdə əldə etdikləri gəlirin isə müvafiq olaraq 50%-i həcmində vergiyə cəlb edilir. Əgər gəliri yalnız ər və ya arvad əldə edibsə, onun gəlirinin 30%-i (10 090 avrodan çox olmamaqla) digər tərəfə (ərə/arvada) aid edilir və ayrılıqda vergiyə cəlb edilir. Əgər ər və ya arvadın gəliri digər tərəfin (ər/arvadın) gəlirinin 30%-dən azdırsa, bu halda sonuncunun gəlirinin bir hissəsi digər tərəfin gəlirinə aid edilir, bir şərtlə ki, bunun nəticəsində daha az gəlir əldə edən tərəfin gəliri digər tərəfin gəlirlərinin 30%-nə və ya maksimum 10 090 avroya bərabər olsun.

Bolqarıstanda bütün gəlir əldə edən fiziki şəxslər hesabat ilindən sonrakı ilin 30 aprel tarixinədək bəyannamə təqdim etməlidirlər. Aşağıdakı şəxslər bəyannamə təqdim etmə öhdəliyindən azaddırlar:

- Yalnız muzzdlu işlə əlaqədar gəlir əldə edənlər;
- Vergidən azad edilən gəlir əldə edənlər (kəndə təsərrüfatı fəaliyyətindən gəlir və ya xarici mənbələrdən əldə edilən dividendlər istisna olmaqla);
- Son ödəmə mənbəyində vergiyə cəlb edilən gəlir əldə edənlər.

Çex Respublikasında gəlirləri 15 000 çex kronundan (545 avro) çox olan fiziki şəxslər hər il mart ayının 31-dək vergi orqanlarına bəyannamə təqdim etməlidirlər. Bir və ya daha çox Çex müəssisələrindən yalnız muzzdlu işdən gəlir əldə edən şəxslər, eləcə də aylıq gəliri 6 000 çex kronundan (220 avro) artıq olmayan fiziki şəxslər bəyannamə təqdim etməkdən azaddırlar. Əgər muzzdlu işlə əlaqədar gəlir ödəmə mənbəyində tutulursa, işəgötürən tərəfindən işçinin illik gəliri və ümumi vergi öhdəliyi yenidən hesablanır. Bu zaman, işəgötürən tərəfindən aylıq olaraq hesablanmış vergi məbləği ilə

fərq yaranırsa, bu fərq işçidən ödəmə mənbəyində tutulan aylıq vergi hesabına kompensasiya edilir.

Danimarkada fiziki şəxslər illik gəlirləri ilə bağlı hesabat ilindən sonrakı ilin 1 may tarixindən gec olmayaraq təqdim edirlər. Danimarkada əvvəlcədən doldurulmuş (pre-filled) vergi bəyannamələri sistemi tətbiq edilməkdədir. Bu sistemə əsasən, fiziki şəxslərin gəlirləri barədə vergi orqanlarında olan məlumatlar əsasında onların bəyannamələri əvvəlcədən vergi orqanları tərəfindən doldurulur və təsdiq üçün fiziki şəxslərə təqdim edilir. Fiziki şəxs 1 may tarixinədək bəyannaməyə müvafiq düzəlişlərini edib yenidən vergi orqanına təqdim etməlidir. Bu sistemdən istifadə etməmə hüququnu seçən şəxslər bəyannamələrini 2 iyul tarixinədək vergi orqanına təqdim etməlidirlər.

Estoniyada fiziki şəxslər tərəfindən gəlir vergisi bəyannaməsi hər il 31 mart tarixinədək vergi orqanına təqdim edilməlidir. Yalnız bir muzzdlu işdən gəlir əldə edən və həmin gəlirləri ödəmə mənbəyində vergiyə cəlb edilən şəxslər, həmçinin aylıq gəliri baza müavinət məbləğindən (1 728 avro) aşağı olan şəxslər bəyannamə təqdim etmək öhdəliyindən azaddırlar.

Rezident ər-arvadlar birgə bəyannamə tərtib edə bilərlər. Birgə bəyannamə, həmçinin, aşağıdakı hallarda da tərtib edilə bilər:

- Ɖr və ya arvaddan biri Estoniya rezidentidir, digəri isə başqa bir Avropa İqtisadi Məkanına daxil olan ölkənin rezidentidir və illik gəlirinin ən azı 75%-ni Estoniya mənbəyindən əldə edib;
- Ɖr-arvad hər ikisi başqa bir Avropa İqtisadi Məkanına daxil olan ölkənin rezidentidir və məcmu gəlirlərinin 75%-ni Estoniya mənbəyindən əldə ediblər.

Birgə bəyannamə tərtib edilən halda, ər-arvadın məcmu gəlirləri vergitutma baxımından onlar arasında bərabər bölünür.

Fransada rezident fiziki şəxslər illik gəlirləri ilə bağlı bəyannaməni hər il 1 mart tarixinədək vergi orqanına təqdim etməlidirlər. Bəyannamədə qeyd edilən məlumatlar fiziki şəxsin yaşayış standartları ilə uyğun olmazsa, onun gəlirləri bir sıra xərc faktorlarına, o cümlədən xidmətçilər, şəxsi hava gəmiləri, yaxtalar, maşınlar, atlar və

qolf klublarına üzvlük və ovçuluq hüquqlarına əsasən hesablanır və vergi hesablanmış belə məbləğindən hesablanır.

Yunanıstanda fiziki şəxslər tərəfindən illik gəlirlərlə bağlı bəyannamələr hesabat ilindən sonrakı ilin 1 fevral 30 iyun tarixləri arasında təqdim edilir. Fərdi sahibkarlar və mühasib vasitəsilə bəyannamə təqdim edən şəxslər bəyannamələrini elektron formatda təqdim etməlidirlər. Ər-arvadlar birgə bəyannamə təqdim edirlər və onlardan hər biri məcmu gəlirdəki paylarına müvafiq olaraq vergiyə cəlb edirlər. 18 yaşınadək olan şəxslər bəyannamə təqdim etmək öhdəliyindən azaddırlar. Onların gəlirləri gəliri daha çox olan valideynin gəlirlərinə daxil edilir və müvafiq qaydada vergiyə cəlb edilir. Ər-arvadın gəlirləri bərabər olarsa, 18 yaşınadək olan uşağın gəliri atanın gəlirlərinə daxil edilir. 18 yaşınadək olan şəxslərin gəlirləri aşağıdakı hallarda ayrıca vergiyə cəlb edilir:

- Gəlir şəxsən həmin şəxs tərəfindən əldə edilmişsə;
- Valideynlərdən başqa şəxs tərəfindən hədiyyə edilən və miras edilən əmlakdan gəlir əldə edilmişsə;
- Valideynlərdən birinin ölümünə görə uşağa verilən müavinətə görə.

Macarıstanda vergi öhdəlikləri fiziki şəxslər tərəfindən hesablanır və müvafiq bəyannamə tərtib edilərək hesabat ilindən sonrakı ilin 20 may tarixindən gec olmayaraq vergi orqanına təqdim edilir. Fərdi sahibkarlar və ya ƏDV ödəyicisi olan fiziki şəxslər bəyannaməni 25 fevral tarixinədək vergi orqanına təqdim etməlidirlər. Digər vergi ödəyiciləri (fiziki şəxslər) vergi orqanlarından onların vergi öhdəliklərini hesablamağı xahiş edə bilirlər. Yalnız bir muzzdlu işdən gəlir əldə edən və belə gəlirləri ödəmə mənbəyində vergiyə cəlb edilən şəxslər sadələşdirilmiş bəyannamə təqdim etmək hüququna sahibdirlər.

İrlandiyada illik gəlirlə bağlı bəyannamələr hər il oktyabrın 31-dək vergi orqanlarına təqdim edilməlidir. Gəlirlər İdarəsinin internet saytında bəyannamələrin onlayn təqdim edilməsi də mümkündür. Bəyannamələrin gec təqdim edilməsinə görə cərimə tədbirləri də mövcuddur. Belə ki, bəyannaməni müəyyən edilmiş müddətdən 2 ay ərzində gec tərtib etməyə görə ümumi vergi öhdəliyinin 5%-i, 2 aydan çox gec təqdim etməyə görə ümumi vergi öhdəliyinin 10%-i həcmində maliyyə sanksiyası

tətbiq edilir. Lakin, tətbiq edilən sanksiyanın maksimum məbləği birinci halda 12 695 avro, ikinci halda isə 63 485 avro olmalıdır. Həmçinin, bəyannamənin təqdim edilmədiyi halda vergi müfəttişi tərəfindən vergi öhdəliklərinin yenidən hesablanması aparıla bilər. Yenidən hesablama, həmçinin, bəyannamə təqdim edən şəxsin gəlirləri ilə bağlı tam məlumat təqdim etməməsi halında da aparıla bilər. Ər-arvadın vergiyə cəlb edilməsi həm birgə, həm də ayrı bəyannamələrin təqdim edilməsi yolu ilə həyata keçirilir.

İllik 28 800 avro məbləğində ödəmə mənbəyindən tutulan vergi (Pay As You Earn - PAYE) və sosial sığorta (Pay Related Social Insurance - PRSI) sistemləri üzrə ödənişlər edən bizneslər üçün bəyannamələrin rüblük təqdim edilməsi qaydası müəyyənləşdirilib (əvvəllər belə bəyannamələr aylıq təqdim edilirdi).

2.2 Ümumi bəyannamə formaları

Ümumi bəyannamə sisteminin tətbiq olunduğu ölkələrdə bəyannamənin vergi orqanlarına tətbiq etmə formalarına baxdıqda adi bəyannamələrin tətbiqindən heç də fərqlənmir. Belə ki:

- Bəyannaməni təqdim etməli olan vətəndaşın şəxsən vergi orqanına gedərək ümumi bəyannamənin vergi orqanında doldurularaq vergi orqanının əməkdaşına təqdim etməsi;
- Vergi orqanının internet sahifəsindən ümumi bəyannamə formasını yükləyərək doldurmaq və poçt vasitəsi ilə vergi orqanına göndərmək;
- Bir digər metod isə elektron şəkildə ümumi bəyannamənin doldurulması və vergi orqanına təqdim olunmasıdır.
- Vergi orqanının öz təşəbbüsü ilə

Ölkə əhalisi gəlirləri və əmlakları barədə vergi orqanlarına bəyannamələri təqdim etmənin ən asan yolu elektron şəkildə təqdim etməkdir. Belə ki, əhali ümumi bəyannaməni təqdim etmək üçün birinci növbədə yerli xidmət mərkəzlərinə yaxınlaşırlar, pasport və eyniləşdirmə kodunu təqdim edirlər. Daha sonra isə vergi orqanından pulsuz elektron açar və yaddaş kartı alırlar. Bundan sonra isə bəyannaməni dolduracaq şəxs öz kompüterinə xüsusi proqram yükləməklə vergi orqanının rəsmi internet saytına daxil ola biləcəkdir ki, bu da həmin şəxsə evdən ümumi bəyannaməni

doldurmaqla elektron şəkildə vergi orqanına doldurmaq imkanı verir. Yuxarıda qeyd olunan sistemin daha mükəmməl versiyasının Azərbaycanda tətbiq edildiyini nəzərə alsaq, ümumi bəyannamə sisteminə keçid zamanı ən mühüm məsələlərdən birini həll etmiş olaraq.

Vergi bəyannamələrinin tərtib və təqdim edilməsinə yardım göstərilməsi sahəsində ABŞ və Niderlandın təcrübələri maraq kəsb edir:

2009-cu ildə **ABŞ Daxili Gəlirlər Xidməti (ƏLAVƏ 1-də ABŞ-da istifadə olunan ümumi bəyannamə forması göstərilmişdir)** vergi bəyannamələrinin hazırlanması sektorunu araşdıraraq bu sahəyə nəzarəti gücləndirmək məqsədilə *Bəyannamə Hazırlayanlar Ofisinin (Return Preparer Office)* yaradılmasını qərara almışdır. Bu Ofis federal *vergi bəyannamələri hazırlayanların (federal tax return preparers)* uçotu, qeydiyyatı, yoxlanması, davamlı tədrisi ilə məşğuldur. Ofisin rəsmi bəyan edilmiş məqsədi bəyannamə hazırlayanlara dəstəyi və nəzarəti daha yaxşı təşkil etməklə vergi əməletməsini yaxşılaşdırmaqdır.

2011-ci ildən başlayaraq, federal vergilərindən hər hansı biri üzrə bəyannaməni ödənişli əsasda hazırlayanların hamısı Daxili Gəlirlər Xidmətində qeydiyyatla alınmalı və Bəyannamə Hazırlayanın Vergi Eyniləşdirmə Nömrəsini (Preparer Tax Identification Number) əldə etməlidirlər. Hazırda Xidmət bəzi bəyannamə hazırlayanların yenidən uyğunluq testindən keçməsi, illik tədris kurslarında iştirak etməsi və bioqrafik yoxlamadan keçməsi üzrə əlavə standartların icrası prosesindədir. Yeni Ofis bu yeni proqramların icrasına məsuldur.

2009-cu il tarixdən ABŞ-ın Daxili Gəlirlər Xidməti (İRS) vergi bəyannamələri hazırlayanlar (*tax return preparers*) və vergi peşəkarları ilə tərəfdaşlığı gücləndirmək məqsədilə ***Bəyannamə Hazırlayanlar üzrə İcmal-hesabatın*** hazırlanmasına başlamış və 2010-cu ildə icmalın nəticələri əsasında bu sahədə qaydaların və prosedurların təkmilləşdirilməsini qərara almışdır. Bu qərara əsasən, *vergi bəyannaməsi hazırlama sektorunda* peşəkar standartların, o cümlədən təhsil tələblərinin və davranış qaydalarının tətbiq edilməsi və onların icrasına nəzarəti əhatə edən çoxillik plan elan olunmuşdur. Qeyd olunan proqram artıq 2 ildir ki, fəaliyyət göstərir və indiyə kimi aşağıdakı tədbirlər həyata keçirilmişdir:

- * Gəlirlər Xidmətinin Vergi Bəyannamələri Hazırlayanlar Ofisi 750000 bəyannamə hazırlayan şəxsi qeydiyyatdan keçirmiş və onlara *Bəyannamə Hazırlayanın Vergi Eyniləşdirici Nömrəsi* (Preparer Tax Identification Number) vermişdir;
- * Gəlirlər Xidmətinin müəyyən etdiyi qaydalara əsasən, müvafiq bilik testini, bioqrafik yoxlamaları və vergi əmələməsi testini keçən və il ərzində 15 saatlıq peşəkar təhsil proqramını bitirən şəxs *Qeydiyyatlı Bəyannamə Hazırlayan* ola bilər;
- * 2011-ci ildə Dövlət Gəlirlər Xidməti Qeydiyyatlı Bəyannamə Hazırlayanlar və namizədlər üçün Davamlı tədris proqramı təmin edəcək podratçı şirkət müəyyən etmişdir;
- * Hazırda, Dövlət Gəlirlər Xidməti bioqrafik yoxlamaları və barmaq izlərini əhatə edən məsələləri nəzərdən keçirməkdədir;
- * 2011-ci ilin iyul ayında Dövlət Gəlirlər Xidməti bəyannamə hazırlayan, lakin yeni şərtlərə cavab verməyən 100000 şəxsə məktub göndərərək yeni tələbləri, eyniləşdirmə nömrəsi almağın qaydalarını izah etmişdir;
- * Dövlət Gəlirlər Xidməti eyni zamanda “ruhlar”ı (hazırladıqları bəyannamələri imzalamayan şəxslər) müəyyən etmək üçün köməkdən istifadə etməsi güman olunan vergi ödəyicilərinə də məktub göndərmişdir. Bu məktublarda məqsədi ondan ibarətdir ki, ödənişli əsasda bəyannamə hazırlayanların qeydiyyatdan keçməli olduqları barədə vergi ödəyicilərinə məlumat verilsin;
- * Dövlət Gəlirlər Xidməti həmçinin təkrarən eyni səhvlərə yol verən bəyannamə hazırlayanların müəyyən edilməsi və onlarla üzbəüz tədris görüşlərinin keçirilməsi üzərində işləyir;
- * Dövlət Gəlirlər Xidməti vergi inzibatçılığını inkişaf etdirmək məqsədilə peşəkar vergi ictimaiyyəti ilə qeyri-rəsmi müzakirələrin keçirilməsi üçün Facebook səhifəsi də yaratmışdır.

Niderlandın Vergi və Gömrük Administrasiyasının (NTCA) vergi məsləhətçilərinin dəstəklənməsinə yanaşması əsasən vergi qanunvericiliyinə əmələmənin təkmilləşdirilməsi strategiyasına əsaslanır. NTCA çalışır ki, bu qrupun

ehtiyaclarını və iş üsullarını daha yaxından öyrənsin və onlara yardımçı olsun. Bu məqsədlə NTCA *horizontal monitoring* yanaşmasından istifadə edir. NTCA-nın tərifinə əsasən, horizontal monitoring aşağıdakı kimi xarakterizə olunur:

Horizontal monitoring vergi ödəyiciləri və Niderlandın Vergi və Gömrük administrasiyası arasında qarşılıqlı etimadı, o cümlədən vəzifələrin və qarşılıqlı razılaşmaların yerinə yetirilməsini, habelə qanunlara riayət edilməsini nəzərdə tutur. Bu, vətəndaşlar və hökumət arasında tarazlaşdırılmış və bərabərhüquqlu münasibətlər deməkdir. Bundan əlavə, horizontal monitoring konsepsiyası həmçinin onu da nəzərdə tutur ki, mövcud mürəkkəb və dəyişməkdə olan cəmiyyətdə qanunlara riayət olunması ancaq cəmiyyətin biliklərindən istifadə yolu ilə mümkündür.

Kiçik və orta biznes (SME) seqmentinə gəlincə, burada etimad münasibətləri birbaşa vergi ödəyiciləri ilə deyil, vergi vasitəçiləri ilə qurulur. Kiçik və orta biznes seqmentinin ölçüsünü nəzərə alaraq, NTCA bu seqmentdə vergi vasitəçiləri ilə əməkdaşlıq etməyə çalışır. Məqsəd ondan ibarətdir ki, vergi vasitəçisi tərəfindən hazırlanmış vergi bəyannamələrinin keyfiyyəti qənaətbəxş olsun. Horizontal monitoringdə iştirak etmək istəyən SME vergi vasitəçisi ilə birlikdə prosesə qoşulmaq haqqında bəyanat imzalamalıdır. Vergi vasitəçiləri horizontal monitoringdə iştirak edən SME-nin xüsusiyyətlərini təhlil edir və onun nə dərəcədə vicdanlı olduğunu qiymətləndirir.

Horizontal monitoringin əsas prinsipi başqaları tərəfindən həyata keçirilən işləri təkrar etməməkdir. NTCA, vergi vasitəçilərinin öz müştəriləri üçün həyata keçirdikləri işlərə arxalanır. Bu işə, NTCA-nın nəzarətini və müşahidəsini daha çox vergi vasitəçisinin daxili menecment sisteminə və iş prosesinə yönəltməyə imkan verir. Belə yanaşma bəyannamələrini qanunauyğun şəkildə təqdim edən sahibkarlara nəzarət etmək yükünü azaltmağa və diqqəti daha yüksək riskli bəyannamələrə yönəltməyə şərait yaradır.

Göründüyü kimi, bir çox ölkələrdə çoxdan bəri milli sertifikatlaşdırılmış vergi məsləhətçilər institutları fəaliyyət göstərir, və bunların əksəriyyəti həmçinin vergi məsləhətçilərinin Avropa konfederasiyasının üzvüdür. Bu qurum 25 Avropa ölkəsinin

33 milli təşkilatını təmsil edən 180000-dən çox vergi məsləhətçisini əhatə edir. CFE-in əsas funksiyalarına vergi məsləhətçilərinin peşəkar maraqlarının müdafiə edilməsi və məsləhətçilər tərəfindən göstərilən vergi xidmətlərinin keyfiyyətinin təmin edilməsi; vergi məsləhətçiləri tərəfindən göstərilən xidmətlər haqqında məlumatın ictimaiyyətə çatdırılması; milli vergi qanunvericiliyi haqqında məlumat mübadiləsinin aparılması və sair daxildir.

Vergi qanunvericiliyinin izahı, eləcə də vergi bəyannamələrinin doldurulması və təqdim edilməsi, o cümlədən ümumi bəyannamə sisteminə keçid zamanı vergi ödəyicilərinin məlumatlandırılması və təbliğat işinin həyata keçirilməsi sahəsində vergi məsləhətçilər tərəfindən vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlərin əhəmiyyətini nəzərə alaraq, Azərbaycanda da beynəlxalq təcrübədə geniş yayılmış sertifikatlaşdırılmış vergi məsləhətçilər institutunun yaradılması məqsədəuyğun hesab olunur.

Yeni vergi bəyannaməsinin təqdim edilməsi üzrə vəzifələrin təyin edilməsi əhalidən bəyannamənin tərtib edilməsi və vergi orqanlarına təqdim edilməsi üçün vaxt tələb edəcək. Bununla əlaqədar olaraq, bəyannamənin doldurulmasına və vergi qanunvericiliyinin əhaliyə izah edilməsinə yardım etmək məqsədi ilə müxtəlif proqramların hazırlanması zəruri hesab edilir.

Məsələn, ABŞ-da və Avropanın bəzi ölkələrində bəyannamənin tərtib edilməsi məsələlərində əhalinin zəif hazırlığını nəzərə alaraq, bəyannamələrin *"step by step"* (*"addımbaaddım"*) prinsipinə əsaslanaraq tərtib edilməsi üzrə metodik tövsiyələrdən geniş istifadə olunur. Bu tövsiyələrin mahiyyəti bəyannamənin addım-addım doldurulmasından ibarətdir, o cümlədən proqram təminatından istifadə edilərək, vergi ödəyicilərinin yalnız suallara cavab verdiyi, proqram təminatının isə doldurulmuş bəyannaməni formalaşdırdığı hallarda.

Həmçinin beynəlxalq təcrübədə yardım proqramları sahəsində aşağıdakı tədbirlərdən geniş istifadə olunur:

► yaşayış yerləri üzrə şəhər telefonlarına avtomatik səs xəbərləri (mesajlar) vasitəsi ilə bəyannamələrin təqdim edilməsi müddətinin gəlib çatması barədə fiziki şəxslərə erkən xəbərdarlıq sistemi, mobil telefonlara göndərilən SMS məlumatları,

kütləvi informasiya vasitələrlərində elanlar, həmçinin bəyannaməni vaxtında təqdim etməyən şəxslərə bildiriş;

► bukletlərin, kitabçaların, bəyannamələrin tərtib edilməsi üzrə metodik tövsiyələrin işlənib hazırlanması, habelə fiziki şəxslərin bu cür metodik tövsiyələrdən pulsuz istifadəsi üçün vergi xidməti orqanlarının saytlarında yerləşdirilməsi nəzərdə tutulmuş proqram təminatı şəklində həyata keçirilməsi;

► bəyannamələrin tərtib və təqdim edilməsi üzrə verilişlər silsiləsi;

► 3 növdə olan Çağrı (Call Center) Mərkəzinin fəaliyyəti:

1. telefonla bəyannamələrin doldurulmasına dair sadə suallara standart cavablar verən, mürəkkəb metodoloji suallara isə cavabları elektron poçtu ilə göndərərək vergi qanunvericiliyini izah edən Çağrı Mərkəzləri;
2. fiziki şəxslərin bütün bildirişləri ilə aparılan işin cəmləşdirildiyi bildirişlərlə iş üzrə Çağrı Mərkəzi;
3. kasıb, əlil və kor olan vergi ödəyicilərinə yardım etmək məqsədi ilə Mərkəzlərin əməkdaşları tərəfindən bəyannamələrin doldurulmasında onlara pulsuz xidmətlər göstərən Çağrı Mərkəzləri.

► verginin hesablanması üçün xüsusi kalkulyatorların mövcudluğu, həmçinin onlayn ödənişi həyata keçirmək üçün imkanlar.

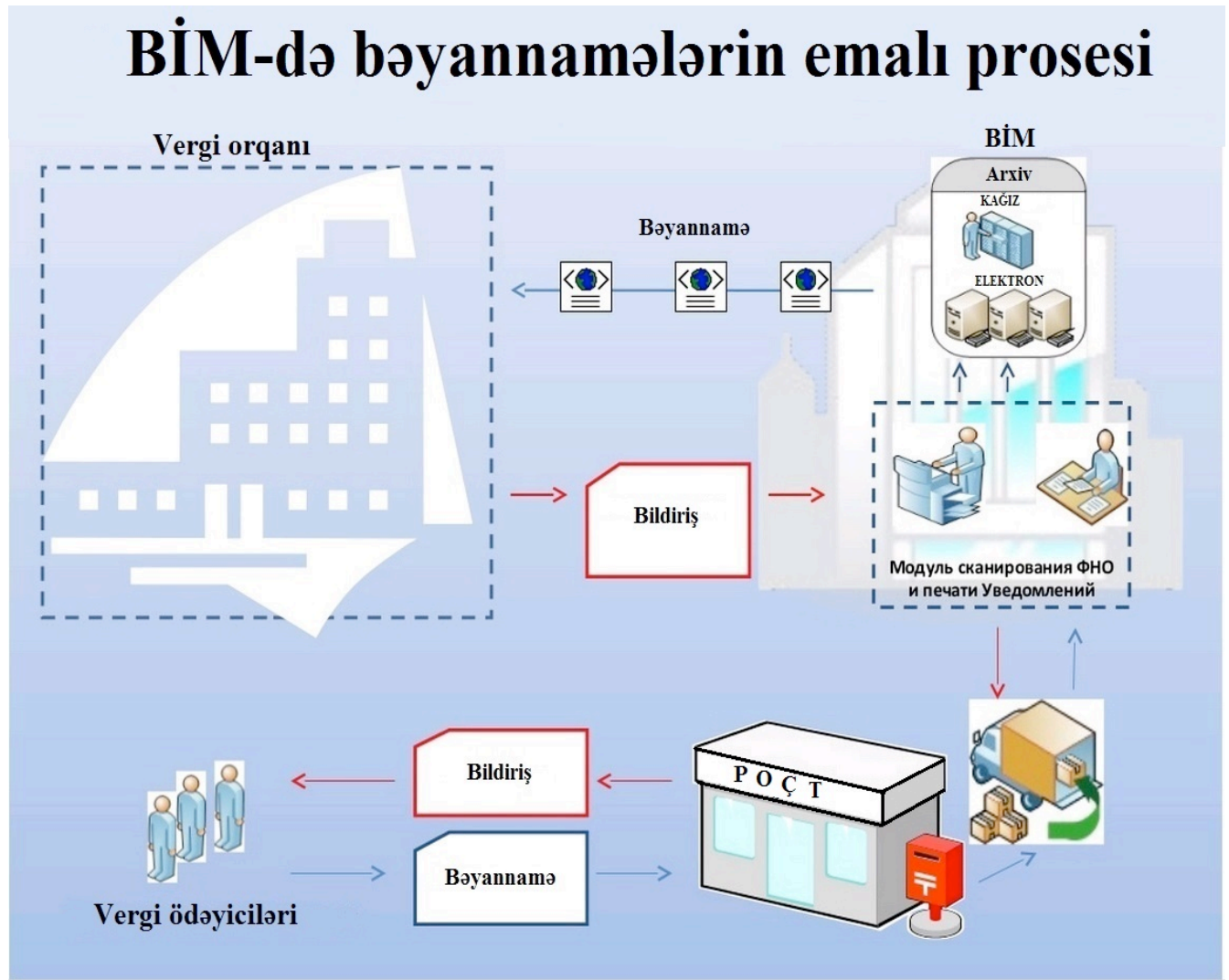
Bəyannamələrin toplanması məsələsində, bəyannamələrin qəbuluna və işlənməsinə dair işlərin vergi orqanlarının strukturuna daxil olan, *bəyannamələrin qəbulu və işlənməsi üzrə vahid Mərkəzdə* cəmləşdirildiyi ölkələrin təcrübəsindən istifadə etmək məqsədəuyğun hesab edilir. *Bəyannamələrin işlənmə Mərkəzinin* əsas funksiyaları bunlardır:

- bəyannamələrin həm kağız daşıyıcılarında, həm də elektron formada qəbulu;
- bəyannamələrin işlənməsi (elektron formada təqdim edilmiş bəyannamələrin maqnit daşıyıcısından oxunması, kağız daşıyıcısında olan bəyannamələrin skan edilməsi və oxunması);
- bəyannamələrdə göstərilmiş məlumatın, fiziki şəxslər üçün gəlir ödəməsinə həyata keçirən vergi agentlərindən alınmış gəlir haqqında məlumatla tutuşdurulması;

- bəyannamələrin işlənməsinin nəticələrinin, sonradan onlara nəzarət etmək üçün ərazi vergi orqanlarına ötürülməsi.

Bəyannamə təqdiminin pik dövrlərində bəyannamə işlənmə Mərkəzi vergi orqanlarının əməkdaşı olmayan mövsümi işçiləri cəlb edir.

Bəyannamələrin işlənmə Mərkəzlərində bəyannamələrin emalı prosesi aşağıdakı şəkildə göstərilir:

Fiziki şəxslərin bütün bəyannamələrinin işlənməsinin və qəbulunun vahid bəyannamə işlənmə Mərkəzində cəmləşdirilməsi aşağıdakı üstünlükləri əldə etməyə imkan verir:

- büdcə vasitələrinə ümumi qənaət etməklə yanaşı bəyannamə işlənmə Mərkəzinin yüksək texniki təchizatının təminatı;
- bəyannamə işlənmə Mərkəzində çalışan işçilərin yüksək ixtisas dərəcəsi;
- bəyannamələrin keyfiyyətli və operativ işlənməsi;

- gəlir və əmlakın tutuşdurulmasının vahid metodikası;
- bəyannamələrin yoxlanması zamanı vahid risklərin idarə olunması sisteminin tətbiqi və uyğunsuzluq aşkar edilmiş bəyannamələrin surətlərinin ərazi vergi orqanlarına göndərilməsi;
- bəyannamələrin bəyannamə işlənmə Mərkəzində saxlandığını nəzərə alaraq vergi sirlərinin qorunması üçün ən uyğun şəraitin təmin edilməsi.

2.3 Dövlət qulluqçularının gəlirlərini bəyan etməsi məsələsi

Siyasi əsasları və tövsiyələr

Dünyanın bir çox ölkəsi dövlət qulluqçuları üçün aktivlərin bəyan edilməsi sistemini təqdim etmişdir. Bu bölmədə xüsusilə Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiyanın keçmiş sosialist ölkələrində və Qərbi Avropa və Şimali Amerikanın İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatına (OECD) üzv olan bəzi ölkələrində dövlət qulluqçularının aktivlərinin bəyan edilməsi sahəsində mövcud təcrübənin təhlili verilmişdir. Burada aktivlərin bəyan edilməsi sisteminin dizaynı, tətbiqi və bu sahədə islahatlar üzrə siyasi tövsiyələr göstərilmişdir.

Aktivlərin bəyan edilməsi sistemi nə üçün təqdim edilməlidir?

Hər bir ölkə - onun hökuməti və vətəndaş cəmiyyəti - və beynəlxalq ictimaiyyət aktivlərin bəyan edilməsi sistemi ilə həll etməyi nəzərdə tutduqları problemləri müəyyən etməlidir. Ölkələr nail olmaq istədikləri məqsədləri müəyyən etmək məqsədilə dövlət qulluqçularının aktivlərinin bəyan edilməsi sistemini təqdim etməzdən və ya sistemi mühüm dəyişikliklər etməzdən qabaq əhatəli və geniş siyasi debatlar həyata keçirməlidirlər. Aktivlərin bəyan edilməsinin əsas məqsədləri aşağıdakılar ola bilər:

- şəffaflığı və vətəndaşların dövlət orqanlarına inamını artırmaq
- dövlət orqanlarının rəhbərlərinə işçilər arasında maraqların toqquşmasının qarşısını almalarında yardım etmək
- siyasətçilər və dövlət qulluqçularının var-dövlətlərinin monitorinqi.

Dünya praktikasında gəlirlərin rəsmiləşdirilməsi kampaniyası:

- Qazaxıstan – MDB ölkələri arasında gəlirlərin rəsmiləşdirilməsi kampaniyası ilk dəfə Qazaxıstanda həyata keçirilmişdir. Qazaxıstanda başlanmış kampaniyanı uğurlu hesab etmək olar. Belə ki, 34 gün ərzində 16 bankın xüsusi hesabları üzrə 480 milyon dollar daxil olmuşdur. Rəsmiləşdirilməsi kampaniyası ilə birlikdə ƏDV-nin dərəcələri 4%, sosial vergilərin dərəcələri isə 5% endirilmişdir. Geri qaytarılmış pul vəsaitinin dövrüyyəyə buraxılması və işlənilməsi məqsədi ilə xüsusi dövlət istiqrazları buraxılmışdır.
- Türkiyə – ən uğurlu kapital rəsmiləşdirilməsi misallarından biri də Türkiyədə həyata keçirilmişdir. Türkiyədə kölgə iqtisadiyyatını qanuniləşdirmək prosesi, turist vizasını almaq prosesi ilə müqayisədə çox asan həyata keçirilmişdir. Birinci qeyri-maliyyə (aktivlər ,əmlak haqqında məlumat) vergi rəsmiləşdirməsi 30 sentyabr 1998-ci ili həyata keçirilmişdir. Bu rəsmiləşdirmələrdən əvvəl Türk banklarının hesabına daxil olunmuş bütün pul vəsaitlərindən heç bir vergi tələb olunmur və onların mənşəyi də heç kimi maraqlandırmırdı. Lakin rəsmiləşdirmədən sonra Türk hökuməti 20 milyard ABŞ dollarını öz büdcəsinə daxil edə bilmişdir.
- Hindistan - gəlirlərin rəsmiləşdirilməsi kampaniyasına ən pis nümunə Hindistan təcrübəsini göstərmək olar. Amnistiya həyata keçirildiyi zaman vergi orqanlarını belə bir sual düşündürməyə başlamışdır: bu pullar haradandır? Nəticədə, 1997-ci ildə amnistiya kompaniyası zamanı yalnız gizli iqtisadiyyatdan 2,5 milyard dollar ortaya çıxarılmışdır. Və bir milyard əhalisi olan ölkədə ödənilmiş gəlir vergisinin ödəyicilərinin sayı təxminən az 5% olmuşdur.

Hansı hüquqi baza seçilməlidir?

Dövlət qulluqçularının aktivlərinin bəyan edilməsi üçün xüsusi və ya ən yaxşı hüquqi həll anlayışı yoxdur. Ölkələr siyasətçilər, dövlət rəsmiləri və geniş kütlə arasında ən geniş dəstəyi görəcək hüquqi yanaşmanı müəyyən etmək üçün öz hüquq ənənələrini və əvvəlki təcrübələrini nəzər almalı və hazırkı problemlərini qiymətləndirməlidirlər.

Əksər ölkələr aktivlərin bəyan edilməsi prinsipini əsas qanunvericiliklərində əhatə edirlər, lakin xüsusi qanunvericilik aktının seçilməsi milli kontekst nəzərə

alınmaqla həyata keçirilməlidir. Aktivlərin bəyan edilməsi prinsipləri digər qanunvericilik aktlarında, misal üçün dövlət qulluğu haqqında qanun, parlamentin maraqların toqquşması haqqında və s qanunlara daxil edilə və ya aktivlərin bəyan edilməsi haqqında ayrıca qanun qəbul edilə bilər. Ən vacibi odur ki, əsas prinsiplər aparıcı qanunvericilikdə müəyyən edilməlidir.

Aktivlərin bəyan edilməsi sistemi formalaşdırılarkən geniş hüquqi baza, misal üçün vergi və cinayət hüququ nəzərə alınmalıdır.

Bütün rəsmilər üçün bir qayda, yoxsa müxtəlif kateqoriyalar üçün müxtəlif qaydalar müəyyən edilməlidir?

Vahid bəyannamə sisteminin qanunverici, icraedici və məhkəmə hakimiyyəti daxil olmaqla bütün güc strukturlarına və nazirlərdən tutmuş adi məmurlaradək bütün vəzifəli şəxsləri əhatə etməsi məsələsi mübahisəlidir. Dövlət rəsmilərinin müxtəlif kateqoriyalarının həm məsuliyyət və səlahiyyət cəhətdən, həm də münaqişəyə getmək potensialının əslində bir-birindən fərqləndiyini nəzərə alaraq ölkələr dövlət rəsmilərinin müxtəlif kateqoriyaları və bölmələri üçün ixtisaslaşmış aktivlərin bəyan edilməsi qaydaları nəzərdə tutmalıdırlar.

- Seçilmiş rəsmi şəxslərin, misal üçün parlament üzvlərinin, gəlirləri və aktivləri daha geniş kütləyə açıq olan xüsusi aktivlərin bəyan edilməsi sisteminə tabe olmalıdır. Onlar seçilmiş statuslarını və onlara qarşı sanksiyaların məcburiliyini nəzərə almalıdırlar. Bu kollektiv özünə nəzarət qaydaları, misal üçün parlament komitəsi vasitəsilə əldə oluna bilər.
- Nazirlər və digər siyasi təyin edilmiş şəxslər, həmçinin məhkəmə hakimiyyəti və prokurorluq daxil olmaqla yüksək vəzifəli şəxslər üçün də geniş kütləyə açıq olan xüsusi qaydalar tələb oluna bilər.

Dövlət orqanlarında işçilərin maraqlarının toqquşmasının qarşısını almaqda rəhbərlik, misal üçün nazirlər və agentlik rəhbərləri məsuliyyət daşıyır. Belə ki, hər bir dövlət institutu əsas prinsiplərə əsaslanmaq şərti ilə öz daxili sistemini yarada bilər və bu sistem orta və aşağı səviyyəli işçilərdən öz aktivlərini bəyan etmələrini tələb edə və ya etməyə bilər. Bu tələb olunmadıqda belə hər hansı nəzarət mexanizminin olması vacibdir.

Hansı təşkilat məsuliyyət daşımalıdır?

İlkin olaraq hər hansı təşkilatı tövsiyə etmək çətindir. Təşkilati quruluş daha çox sistem modelindən asılıdır – bütün rəsmilər üçün vahid və ya müxtəlif bölmələr üzrə ixtisaslaşmış – və fərqlənə bilər:

- Parlament üzvlərinin kollektiv özünə nəzarətlərini təmin etmək məqsədilə daimi komissiyaların yaradılması.
- Eyni qaydada, hakimlərin aktivlərini bəyan etmələri məhkəmə daxilində xüsusi orqan tərəfindən idarə oluna bilər.
- Öz təşkilatı daxilində maraqların toqquşmasının qarşısının alınması üzrə rəhbərin səlahiyyətlərini əks etdirən sistemin hər bir dövlət orqanı tərəfindən öz dövlət qulluqçuları üçün tətbiq edilməsi.
- İxtisaslaşmış, kifayət qədər səlahiyyət verilmiş müstəqil orqanların təyin edilməsi, xüsusilə də rəhbərlər maraqların toqquşmasının qarşısının alınması məsuliyyətini öz üzərinə götürmədikdə.

İctimai hesabatlılıq və aidiyyəti siyasi məsələlərin dövlət sektorunda əsas istiqamətlərdən olduğu və dövlət orqanlarının rəhbərlərinin kifayət qədər peşəkarlıq dərəcəsinə çatdığı ölkələrdə, xüsusilə də öz sahələri və təbəçiliklərində olan rəsmilər haqda kifayət qədər məlumatlı olduqları və misal üçün sanksiyaların tətbiq edilməsi kimi güclü legitimliyə malik olduqları üçün hər bir dövlət orqanı öz bəyannamələrini toplaya və nəzərdən keçirə bilər.

Parlament üzvlərinin səmərəli özünə-nəzarəti həyata keçirmə bacarıqları çox vaxt mübahisə doğuran məsələdir. Beləliklə, özünə nəzarət aktivlərinin bəyan edilməsində real şəffaflıq və uzunmüddətli ədalətli və azad seçim təcrübəsi ilə dəstəklənməlidir.

Dövlət qulluqçularının bəyannamə sistemi və maraqların toqquşması siyasəti nisbətən yeni olan ölkələrin ixtisaslaşmış orqanlarının işi daha rahatdır. Bu orqanlar sistemli şəkildə yeni təcrübələri toplayır və bütün dövlət sektoruna yardım göstərir. Lakin inzibati bölmələrə əsaslanan bu orqanlar digər bölmələrin, misal üçün parlament üzvlərinin aktivlərinin bəyan edilməsi tələblərini təmin edərkən qanunilikdə çatışmamazlıqlarla üzləşirlər.

Bəyannamə sisteminin məqsədləri arasında var-dövlətin monitorinqi durursa digər maliyyə nəzarəti orqanları və dövlət qeydiyyat orqanları ilə birgə vergi administrasiyası da işə cəlb olunmalıdır.

Aktivləri kimlər bəyan etməlidir?

Dövlət qulluqçularının hansı hissəsinin bəyannamə təqdim etməyə məcbur olmaları ilə bağlı vahid standart mövcud deyil. Ölkələr daha geniş və ya dar əhatənin faydaları və xərclərini müəyyən etməli və diqqətlə müzakirə etməlidirlər.

- Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, dövlət qulluqçularının vəzifə və səlahiyyətlərinə uyğun olaraq öhdəliklərin müəyyən edilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Parlament üzvlərinin və rəhbər vəzifəli şəxslərin öhdəlikləri nisbətən ağır, adi işçilərin, xüsusilə və orta və yüksək rəsmi şəxslərin öhdəlikləri isə yüngül olmalıdır.
- Aktivlərin bəyan edilməsi öhdəliyi birbaşa olaraq rəsmi şəxsin vəzifəsi (rütbəsi) ilə deyil, daha çox qərar qəbul etmə və idarəetmə səlahiyyətləri və maraqların toqquşması və vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə etmə risklərindən asılı olmalıdır.
- Bəzən rəsmi şəxslər öz aktivlərini yaxın qohumları, ər/arvad və digər şəxslərin adı altında gizlədirlər. Buna görə də, yalnız dövlət qulluqçusu deyil, onun yaxın qohumları və ailə üzvlərinin də sərvəti yoxlanmalıdır.

Hansı məlumatlar bəyan edilməlidir?

Bəyan edilməli olan məlumatların əhatə dairəsi bəyannamənin məqsədindən asılıdır. Maraqların toqquşmasına nəzarət dövlət qulluqçularının gəlirləri, aktivləri, sahibkarlıq fəaliyyəti və digər fəaliyyət növlərindən gəlirlər deyil, rəsmi öhdəliklərə təsir etmə potensialına malik olan məsələlərə dair məlumat tələb edir. Digər tərəfdən isə gəlirlərin müfəssəl monitorinqi yalnız gəlirlər və aktivlər haqqında təqdim edilmiş məlumatlar doğru və axıcı olduqda mümkündür.

Aktivlərə dair bəyannamə necə toplanmalıdır?

Bəyannamələrin təqdim edilməsi siyahısı müəyyən edilərkən bir çox faktorlar nəzərə alınmalıdır: bəyannamələrin məqsədi, mövcud resurslar, əhatə edilən rəsmi şəxslər və bəyanatda tələb olunan məlumatların mövcud olma tarixi və s. Bəyannamə sisteminin əsas məqsədinə nail olunması üçün bəyan edilmiş məlumatların mütəmadi olaraq yenilənməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Resursların doğru nəzərə alınması və internetdən geniş istifadə, bəzi ölkələrdə bəyannamələrin təqdim edilməsi və işlənməsi elekttron şəkildə həyata keçirilməlidir. Bunu əsas faydalarından biri bəyan edilmiş məlumatların işlənməsinin avtomatlaşdırılmasıdır.

Bəyan edilmiş aktivlər necə təsdiq edilməlidir?

Bəyan edilmiş aktivlərin əksəriyyəti təsdiq prosesindən keçməlidir. Sistemdəki məlumatların tamlığını təmin etmək və ya ictimaiyyəti bəyan edilmiş məlumatlar əsasında dövlət qulluqçularının həyat tərzini ilə qarşı-qarşıya qoymaq məqsədilə bəzi hallarda təsdiq mütləq tələb olunur.

Bəzi ölkələr bəyannamələrin təsdiqini ümumiyyətlə tələb etməyə bilər. Bu cür ölkələrdə özlüyündə açıqlama yetərlidir, vətəndaş cəmiyyəti güclüdür, media müstəqildir, seçkilər isə ədalətli və azaddır.

Hansı məlumatlar ümumi ictimaiyyət və digər ictimai təşkilatlar üçün açıq olmalıdır?

Qlobal tendensiya məlumatların açıqlanması istiqamətində olsa da, ictimai açıqlanma və gizliliyin qorunması arasında tarazlığın qorunması müzakirə mövzusu olaraq qalır. Siyasi rəsmilərin, xüsusilə də Parlament üzvlərinin məlumatlarının açıqlanması üçün güclü səbəblər vardır. Siyasətçilər media və ya vətəndaş cəmiyyətində ciddi narahatlıq olduqda, açıqlanmış məlumatları haqqında izahat verməyə hazır olmalıdırlar. Aşağı səviyyəli dövlət qulluqçularına gəldikdə isə yerli ənənələr, mümkün təhlükəsizlik məsələləri və digər təhlükələr nəzərə alınmaqla məlumatların açıqlanmasının düzgün dərəcəsi seçilməlidir.

Ölkələrin təcrübələri

ABŞ-da məlumatların açıqlanması təcrübəsi – çoxsəviyyəli yanaşma

ABŞ-da məlumatların açıqlanması prosesi ilkin olaraq 1965-ci ildə təqdim edilmiş və 1976-cı il Dövlət Şəffaflıq Aktı, 1978-ci il Dövlət Qulluqçularının Etik Davranış Aktı və 1989-cu il Etik İslahat Aktına daxil edilmişdir.

ABŞ-nın məlumatların açıqlanması sistemi ciddi mərkəzləşdirilmiş, əmələməyə əsaslanan etik davranışların idarə olunması sistemidir və əsas məqsədi şəffaflıq və maraqların toqquşmasının qarşısının alınmasıdır. Bu məqsəd bəyanətmə öhdəliklərinə əməl etmə və maraqların toqquşmasının müəyyən edilməsi funksiyalarının nəzarət və cinayətlərin müəyyən edilməsi funksiyalarından ayrıldığı sistemin qurulması ilə gücləndirilmişdir.

ABŞ bir çox cəhətdən maraqlı nümunə təqdim edir və çoxsayda araşdırma və nəşrlərlə əhatə olunmuşdur.

Çoxsəviyyəli yanaşma

Şəxsi maliyyə məlumatlarının açıqlanması tələbləri sistemi federal səviyyədə tutmuş daha aşağı, ştat səviyyəsi (3 ştat istisna olmaqla digər bütün ştatların özünəməxsus aktivlərin açıqlanması sistemi mövcuddur) və yerli səviyyəli rəsmiləri (misal üçün Ney York şəhəri) əhatə edir. Bundan əlavə hökumətin müxtəlif bölmələri üzrə ayrı-ayrı sistemlər mövcuddur və burada əsas diqqət yüksək vəzifə tutmuş şəxslərə yönəldilmişdir. Belə ki, icra bölmələrində müxtəlif davranış kodeksləri üzrə təhsil və konsultasiya xidmətləri və qanunla müəyyən edilmiş məhdudiyyətlər Dövlət Etik Davranış İdarəsi və müəyyən edilmiş agentliklərin rəsmiləri tərəfindən həyata keçirilir. Qanunvericilik bölmələri ilə bağlı məsələlər isə ABŞ Nümayəndələr Palatasının Rəsmi Davranış Standartları Komitəsi və ABŞ Senatının Etik Davranış üzrə Seçilmiş Komitəsi tərəfindən həyata keçirilir. Məhkəmə bölməsi üzrə isə etik standartlara əməl edilməsinə ABŞ Məhkəmələr Şurasının Davranış Prinsipləri Komitəsi nəzarət edir.

İctimai çıxışın bəyannamələrdə göstərilmiş məlumatlara təsiri

ABŞ sistemində aktivlərin həm məxfi, həm də açıq bəyan edilməsi nəzərdə tutulur. Federal səviyyədə seçkili vəzifələrə namizədlərdən, seçilmiş rəsmilərdən və

yüksək səviyyəli rəsmilərdən fərdi maliyyə məlumatları hesabatlarını ictimaiyyətə açıq şəkildə təqdim etmələri tələb olunur. Qanunvericilik bölməsinin seçilmiş namizədlərinə və həmçinin federal hakimlərə eyniylə buna oxşar ictimaiyyətə açıq bəyanətmə tələbləri tətbiq olunur. İcra bölmələrində qərar qəbul edici vəzifələrdə çalışan aşağı səviyyəli rəsmilərə məlumatların məxfi bəyan edilməsi tələbləri tətbiq edilir. İcra bölmələrinin rəsmiləri tərəfindən il ərzində 20 000-dən çox, qanunvericilik bölmələrinin rəsmiləri tərəfindən isə bir neçə min ictimaiyyətə açıq hesabat təqdim olunur. Təxminən 280 000 hesabat isə məxfi xarakter daşıyır.

Kosovanın daxili bəyannamə sistemi

Kosovada qanunla tənzimlənən və ümumilikdə bütün dövlət sektoruna tətbiq edilən milli aktivlərin bəyan edilməsi sistemi mövcuddur. Bundan əlavə vergi və gömrük administrasiyalarının daxili qaydalara əsaslanan aktivlərin bəyan edilməsi üzrə öz daxili sistemləri mövcuddur.

Vergi administrasiyasının Peşəkar Standartlar Bölməsi (PSB) agentliyin bütün işçilərindən özlərinin və qohumlarının bütün əmlakı və maraqlarını bəyan etməyi tələb edir. Məsələ çətin olsa da bəyannamələr məlumat bazasında qeydə alınır və məlumatlar təsdiqlənir. Məsələnin çətin hissəsi ondan ibarətdir ki, PSB-yə əmlakın mənşəyini araşdırmaq səlahiyyəti verilməyib. Vətəndaşlar və əmlak haqqında kifayət qədər məlumatların alınmasında çətinlik yaradan digər bir məsələ dövlət qulluqçularının öz əmlaklarını digər şəxslərin adı altında qeydiyyatdan keçirmələri faktıdır. Vergi administrasiyası sistemi könüllü əsasda fəaliyyət göstərir.

Mərkəzi Asiyada aktivlərin açıqlanması sisteminin yaradılması

Keçid iqtisadiyyatlı ölkələr siyasi, sosial və iqtisadi mühitdə tez-tez dəyişikliklərlə üzləşir və ictimai dəyərlərlə birgə dövlət xidmətinin əhatə dairəsi dəyişir. Bu səbəbdən də stabil təşkilat və hüquqi çərçivə müəyyən etmək çətin olur və buda ictimaiyyətdə mövcud institutlara qarşı inamsızlığın səviyyəsini artırır.

Hazırda Mərkəzi Asiyanın 3 ölkəsində aktivlərin bəyan edilməsi sistemi qurulmaqdadır. Qırğızıstanda mövcud sistem digərləri ilə müqayisədə daha irəlidədir. Əksinə, Qazaxıstan və Tacikistanda aktivlərin bəyan edilməsinə nəzarət mexanizmi hələ tam təqdim olunmayıb.

Ölkələrin hər 3-də aktivlərin açıqlanması tələbləri qanunla müəyyən edilmişdir. Daha dəqiq desək, Qazaxıstanın Dövlət Xidməti Haqqında Qanununda, Tacikistanın Hökumət haqqında Konstitusiyaya Qanununda və Tacikistanın Dövlət Xidməti haqqında qanunda dövlət qulluqçularının aktivlərin bəyan edilməsi tələbləri göstərilmişdir. Qırğızıstan Respublikasının qanunvericilik bazasının əhatə dairəsi daha genişdir və hakimiyyətin hər 3 bölgüsünün bütün rəsmilərini əhatə edir. Qazaxıstanda isə yalnız parlamentə namizədlərdən öz gəlirlərini Mərkəzi Seçki Komissiyasına bəyan etmələri və məhkəmə üzvlərindən öz gəlirlərini bəyan etmələri tələb olunur. Tacikistanda qanunverici və ya məhkimiyyəti üzvlərindən öz gəlirləri və aktivləri barədə məlumat vermək tələb olunmur. Ölkələrin hər üçündə bəyannamələr dövlət qulluğuna qəbul olunmazdan qabaq təqdim edilir və hər il yenilənir. Yalnız Qırğızıstanda dövlət qulluğunda fəaliyyəti tamamlandıqda da bəyannamə verilir.

Qırğızıstanda aktivlərin bəyan edilməsi sisteminə dövlət qulluğu məsələləri ilə bağlı Qırğızıstan Respublikasının Agentliyi tərəfindən idarə və nəzarət edilir. Qazaxıstan və Tacikistanda maliyyə vəsaitlərinin yoxlanması funksiyaları formal olaraq vergi administrasiyasına verilmişdir lakin bəyannamələr özləri qeyri-mərkəzləşmiş şəkildə hər bir dövlət agentliyinin özündə saxlanılır.

Mərkəzi Asiya ölkələrində aktivlərin bəyan edilməsi üçün müxtəlif formalar müəyyən edilməsinə baxmayaraq, onların tam maliyyə auditi və yoxlanması həyata keçirilmir.

Qazaxıstan Respublikası

Qazaxıstan Respublikasında ümumi bəyannamə sisteminə keçid 2010-ci ildən etibarən başlamış, 2017-ci ildə keçidin başa çatdırılması gözlənilir. Bu günkü gün üzrə fiziki şəxslərin gəlirlərinin və əmlakın bəyan olunması üzrə qanunvericilik aktlarına əlavə və dəyişiklər hazırlanaraq razılaşdırılma üçün hökumətə təqdim edilmişdir. Həmin qanun layihəsinə görə fiziki şəxslərdən aktivlər və öhdəliklər haqqında məlumatlar toplanacaq ki, onlara aid əmlak və yığımlar haqqında yenilənmiş məlumatlar vergi orqanında aidiyyəti üzrə istifadə olunacaqdır. İşləməyən və gəlir əldə etməyən şəxslər üçün 1 səhifəlik sadə bəyannamə forması tərtib olunmuşdur.

Ümumiyyətlə ümumi bəyannamə sisteminə keçid asan proses deyil və bir neçə mərhələdə həyata keçirilməlidir.

Birinci mərhələ vergi siyasətinin müəyyən olunması ilə bağlıdır. Bu mərhələdə ümumi konsepsiyanın işlənilib hazırlanaraq bunun əsasında vergi məəcəlləsinə dəyişikliklərin edilməsi nəzərdə tutulur. Bu istiqamətdə vergi administrasiyası aşağıdakı vacib suallara cavab verir:

Ümumi bəyannamə ancaq gəlirlərə şamil olunsun?

Ümumi bəyannamə gəlirlər və əmlaka şamil olunsun?

Ümumi bəyannamənin tətbiq olunması nə qədər xərclər aparacaq?

Vergi dərəcələri necə tənzimlənsin?

Təqdim olunan məlumatların dürüstlüyünə nəzarət mexanizmi necə olacaq?

Vergi siyasətinin müəyyən olunması ilə yanaşı vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyət tədbirləri də müəyyən olunmalıdır. Vergi yoxlamaları məqsədi ilə üçüncü şəxslərdən alınan məlumatlar əsasında bəyan edilən məlumatlar tutuşdurulacaqdır. (daşınmaz əmlak, nəqliyyat vasitələri, qiymətli kağızlar, iştirak payları, əmanətlər və.s)

İkinci vacib məsələ vergi orqanının ictimaiyyət qarşısında geniş təbliğat və maarifləndirmə işinin təşkil olunmasıdır. Buna kütləvi informasiya vasitələri ilə işlə yanaşı, buklet və broşürlərin paylanması o cümlədən bəyannamələrin doldurulması qaydalarına dair video çarxların yayılması daxildir. Eyni zamanda vergi orqanının qarşısında peşəkar vergi məsləhətçiləri institutunun yaradılması üzrə təşviqat işi də durur. Kağız daşıyıcılarında tərtib olunan bəyannamələrin qəbulu və işlənməsi üçün mərkəzlərin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur.

2-ci mərhələ - Bəyannamələrin qəbulu üçün hazırlıq işlərinin görülməsi məsələləri həll olunmalıdır.

- Bəyannamə üzrə normativ hüquqi aktların təsdiq olunması və vahid formanın müəyyən olunması
- Vergi orqanının bəyannamələrin qəbulu və işlənməsi üzrə texnikanın təmin olunması
- Bəyannamələrin tərtib olunması üzrə metodiki vəsaitlərin hazırlanması, vergi ödəyicilərinə pulsuz bukletlərin və broşürlərin paylanması
- Təbliğat və maarifləndirmə tədbirlərinin keçirilməsi
- Mövcud informasiya texnologiyaları modullarının bəyannamələrin qəbuluna uyğunlaşdırılması
- Vergi orqanı İndividual İdentifikasiya Nömrələmə (İİN) sisteminə keçidə hazırlığın görülməsi

Üçüncü mərhələdə dövlət qurumları və dövlət təşkilatlarının əməkdaşları aktivləri və öhdəliklərindən ibarət bəyannamə təqdim edəcəklər. Bu mərhələdə əmlakın müəyyən olunması üzrə bəyannamələrin qəbul edilməsi, kameral nəzarət üzrə informasiya sistemlərinin uyğunlaşdırılması, vergi orqanlarının digər dövlət qurumları ilə əlaqələrin qurulması işləri nəzərdə tutulmuşdur.

Dördüncü mərhələdə 3-cü mərhələdə əhatə olunmayan vətəndaşlar bəyannamə təqdim edəcək. Yəni bu mərhələdə bəyannamə bütün vətəndaşlara şamil ediləcəkdir.

Sosial maraqların təmin olunması çərçivəsində fiziki şəxslərə icazə verilir ki, aşağıdakı hallar üzrə vergi azalmaları əldə etsinlər:

- Çoxuşaqlı ailələr
- Tibbi xidmətlər üzrə xəclərə əsasən
- İcbari tibbi sığorta xərclərinə əsasən
- Təhsil xərclərinə əsasən
- Banklarda saxlanan əmanətlərdən gəlirlərə

Aktivlərin bəyan edilməsi üzrə xüsusi halların araşdırılması

Litva

Mövcud vəziyyət

Aktivlərin açıqlanması sisteminin ən geniş yayıldığı ölkələrdən biri Litvadır. Ölkənin ictimai inzibatçılığın bütövlüyünü və şəffaflığını təmin edən ikiqat mexanizm mövcuddur:

- fərdi şəxslərin aktivlərinin və gəlirlərinin bəyan edilməsi;
- şəxsi maraqların bəyan edilməsi.

Fərdi şəxslərin aktivlərinin və gəlirlərinin bəyan edilməsi 1993-cü ildə təqdim edilmiş və 2004-cü ildə elektron formata keçirilmişdir. Həmin tarixdən bəri sistemdə çoxsaylı dəyişikliklər edilmişdir. 2007-ci ildə sistem qismən olaraq qabaqcadan doldurulmuş bəyannamə sisteminə çevrildi, hansı ki, banklar, kredit təşkilatları, sığorta təşkilatları, pensiya fondları, təhsil və elm təşkilatları kimi müxtəlif səlahiyyətli təşkilatlardan alınmış hər bir fərdi şəxsin aktiv və gəlirləri ilə bağlı məlumatları artıq özündə birləşdirirdi. Şəxsdən məlumatları bir daha nəzərdən keçirmək və boş qalmış hissələri doldurmaq tələb olunur. Şəxsi maraqların bəyan edilməsi digər tərəfdən ictimai funksiyalar həvalə olunan şəxslərin dövlət və özəl maraqlar arasında konfliktlərin

aradan qaldırılması və şəxsi maraqların həmişə dövlət maraqları ilə əvəz olunmasını təmin etmək üçün təqdim edilmişdir. Şəxsi maraqların bəyan edilməsi sistemi isə 1996-cı ildə təqdim edilmişdir.

Hüquqi baza və təşkilati tədbirlər

Litvada aktivlərin bəyan edilməsi və maraqların toqquşması sistemləri üçün hüquqi baza aşağıdakı qanunvericilik aktlarından ibarətdir: Rezidentlərin Əmlak və Gəlirlərinin Bəyan Edilməsi haqqında Qanun, Dövlət Xidmətində Dövlət və Şəxsi Maraqların Tənzimlənməsi haqqında Qanun, Rəhbər Vəzifəli Şəxslərin Etik Səlahiyyətləri haqqında Qanun, Dövlət Xidməti haqqında Qanun, Lobbiçilik haqqında Qanun, Seymə Seçkilər haqqın Qanun, Avropa Parlamentinə Seçkilər haqqında Qanun, Prezident Seçkiləri haqqında Qanun, Korrupsiyanın Aradan Qaldırılması haqqında Qanun, Şəxsi Əmlakın Qanuni Alınması və Gəlirlərin Mənşəyinin Mühasibat Uçotu haqqında Qanun və digərləri.

Bəyanetmənin iki forması üzrə aidiyyəti hüquqi çərçivə qeyri-mərkəzləşmiş şəkildə qurulmuşdur və ayrı-ayrı təşkilatların səlahiyyətlərinə arxalanır. Daha dəqiq desək hər bir təşkilat öz işçilərindən gəlirləri, aktivləri və şəxsi maraqlarına dair bəyannamələrin toplanması, yoxlanılması, saxlanması və arxivləşdirilməsi üzrə məsuliyyət daşıyır. Bütün bunlara nəzarət isə həmin agentliklərin rəhbərlərinə həvalə edilmişdir.

Bəyannamə sisteminin subyektləri

Şəxsi maraqların bəyan edilməsi üzrə - dövlət siyasətçiləri, dövlət rəsmiləri, dövlət qulluqçuları, hakimlər, hərbi vəzifəli şəxslər, hərbi qulluqçular, dövlət müəssisələrində və özünüidarəetmə orqanlarına məxsus müəssisələrdə çalışan şəxslər, büdcə təşkilatlarında və yerli və büdcə vəsaitləri hesabına maliyyələşən dövlət təşkilatlarında çalışan şəxslər, dövlət inzibatçılığı sahəsində çalışan digər fərdi şəxslər, siyasi partiyaların rəhbərləri və onların müavinləri. Buraya həmçinin nizamnamə kapitalının 50%-dən çoxu bələdiyyələrə məxsus olan səhmdar şirkətlərin rəhbərləri və onların müavinləri, Seymə, prezidentliyə, mərkəzi yerli özünüidarəetmə orqanlarına və Avropa Parlamentinə üzvlüyə namizədlər də daxildir. Bəyannamələr dövlət qulluğunda çalışan şəxs tərəfindən vəzifəyə seçildikdən, qəbul olunduqdan və ya təyin edildikdən sonra 1 ay müddətində, çalışdığı orqanın rəhbərinə və ya bu orqanın

səlahiyyətli nümayəndəsinə verilməlidir. Bu bəyannamələr dövlət qulluqçusu və ya ər/arvadı tərəfindən doldurulur. Təqdim edilmiş bəyannamədə hər hansı dəyişiklik baş verərsə, onu təqdim etmiş şəxs dəyişiklik baş verdikdən sonra iki həftə müddətində bu dəyişikliklərlə bağlı mərkəzi və ya yerli dövlət orqanına məlumat verməlidir.

Aktivlərin və gəlirlərin bəyan edilməsi üzrə - ictimai-siyasi vəzifəyə təyin olunmuş şəxslər və onların ailə üzvləri, dövlət siyasi idarələrinə namizədlər və onların ailə üzvləri, dövlət qulluqçuları və onların ailə üzvləri, məhkəmə icraçıları və onların ailə üzvləri, notariuslar və onların ailə üzvləri, hakimlər və onların ailə üzvləri, prokurorlar və onların ailə üzvləri, hərbi təlim və hərbi xidmət üzvləri və onların ailə üzvləri, dövlət ali təhsil müəssisələrinin rəhbərləri və onların ailə üzvləri, digər rəsmi şəxslər və onların ailə üzvləri, həmçinin Kabinet üzvləri, yerli hökumət şuralarının üzvləri, Avropa parlamenti üzvləri və onların ailə üzvləri.

Bu bəyannamələrin məqsədləri üçün ailə üzvləri dedikdə ər/arvad və 18 yaşdan aşağı olan və onlarla birgə yaşayan uşaqlar (qəyyumluğa götürülən uşaqlar da daxil olmaqla) başa düşülür və onlar yalnız o halda əmlakı ilə bağlı məlumat verirlər ki, onlar daimi olaraq Litvada yaşasınlar. Bəyannamələr hər il 1 may tarixindən gec olmayaraq təqdim edilməlidir.

III FƏSİL: ÜMUMİ BƏYANNAMƏ SİSTEMİNİN TƏTBİQİ ÜÇÜN TƏLƏBLƏR

3.1 *Ümumi bəyannamə sisteminin tətbiqinə hazırlıq. Vergi amnistiyası / ilkin bəyannamə.*

Bildirdiyimiz kimi, inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında vergi daxilolmalarının çox az bir hissəsi fiziki şəxslərin gəlir vergisinin payına düşür. Bunun da əsas səbəblərindən biri bu tip ölkələrdə bütün şəxslərin bəyannamə verməməsi və bununla bağlı olaraq vergi bazasının dar olmasıdır. İnkişaf etmiş ölkələrdə tətbiq edilən ümumi bəyannamə sistemi həmin ölkələrə verilən məlumatları dərinlən təhlil etmə və müqayisəli analiz aparmaq imkanı verir. Nəticədə həm vergi daxilolmaları artır, həm də vergidən yayınmanın qarşısı alınır. Bununla əlaqədar olaraq, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə ümumi bəyannamə sisteminə keçidin mərhələlərlə həyata keçirilməsi bu sistemin daha səmərəli və işlək olmasına imkan yarada bilər. Həmin mərhələlərə diqqət yetirək:

- ümumi bəyannamə sisteminə keçidin birinci mərhələsi ümumi bəyannamənin metodoloji əsaslarının müəyyən edilməsi;
- ümumi bəyannamə sisteminə keçidin ikinci mərhələsi ayrı-ayrı hüquqi aktların hazırlanması, dövlət orqanlarının texniki avadanlıq ilə təchizatı, fiziki şəxslərin və fərdi sahibkarların bəyannamələrin təqdim edilməsi üçün ictimai xəbərdarlıq sisteminin yaradılmasından ibarətdir;
- ümumi bəyannamə sisteminə keçidin üçüncü mərhələsində isə dövlət qurumlarında, dövlətin payı olan müəssisə və şirkətlərdə işləyən dövlət qulluqçularının gəlir və əmlakları barədə məlumatların vergi orqanlarına təqdim edilməsi;
- ilkin bəyannamənin digər fiziki şəxslər tərəfindən təqdim edilməsi;
- Ümumi bəyannamə sisteminə tam keçid.

Ümumi bəyannamə sistemini sosial yardım məqsədilə də istifadə etmək olar. Bununla bağlı Çexiyanın təcrübəsi diqqət çəkir. Çexiyada ümumi bəyannamələr sosial və tibbi sığorta sistemindəki islahatların keçirildiyi zaman tətbiq edilməyə başlandı. Belə ki, Maliyyə Nazirliyi tərəfindən sosial sığortalar yalnız bəyannamə təqdim

edildiyi zaman hesaba alınır. Həmçinin, bəyannamələr banklarda kreditlərin verilməsi üçün müştərilərin ödəmə qabiliyyətini yoxlayarkən də istifadə edilir. Ümumi bəyannamə sisteminin tətbiqi üzrə xarici təcrübənin əsaslandığı əsas prinsiplərdən biri pul vəsaitlərinin hərəkətinə diqqət və nağdsız formada həyata keçirilən əməliyyatlara loyallıq prinsipidir. Bu baxımdan ümumi bəyannamə sisteminin tətbiqi nağdsız əməliyyatların stimullaşdırılmasına təsir göstərə bilər.

Ümumi bəyannamə sisteminə keçid zamanı hazırlıq tədbirlərinə böyük əhəmiyyət verilir. Könüllü şəkildə bəyannamələrin verilməsi öhdəliyinin yerinə yetirilməsi üçün konsultasiya mərkəzləri, bəyannamə qəbulu mərkəzləri, kompüter biliklərinin əldə edilməsi üçün tədbirlərin keçirilməsi, bəyannamələrin doldurulması ilə bağlı proqram təminatı məhsullarının işlənilməsi (bura həmçinin bəyannamələrin sual və cavab yolu ilə mərhələli şəkildə doldurulması da daxildir) kimi tədbirlər təşkil edilməlidir. Məsələn: bəzi ölkələrdə dövlət xidməti kimi ümumi bəyannamə sistemlərində bəyannamələrin əvvəlcədən doldurulması üsulundan istifadə edilir. Üçüncü tərəf vasitəsilə fiziki şəxslərin gəliri və əmlakı haqqında məlumatlar əsasında gəlir və əmlak haqqında məlumat bazası formalaşdırılır. Məhz bu məlumat bazası əsasında vergi orqanları tərəfindən vergi bəyannaməsi əvvəlcədən doldurulur. Daha sonra həmin bəyannamələr fiziki şəxslərə göndərilir. Onlar da öz növbəsində bəyannamədə olan gəlir və əmlak haqqında məlumatları ya təsdiq edir, ya da göstərilən məlumatlarla narazı olduqları təqdirdə düzəlişlər eləyirlər. Bir çox OECD ölkələri bu üsuldən istifadə edirlər. Bu metoddan istifadə edən ilk ölkə Danimarka olmuşdur (1988-ci ildə). Daha sonra İsveç (1994-cü ildə) və 2000-ci illərdə digər Skandinaviya ölkələri, eləcə də Çili, Sloveniya, İspaniya, Avstraliya, Estoniya, Finlandiya, İslandiya və Norveç bu təcrübəni davam etdirmişlər. İsveç və Finlandiya da bu metoddan istifadə edilir. İsveçdə fiziki şəxslər əvvəlcədən doldurulan bəyannamədə olan məlumatları təsdiq etmək məqsədilə müvafiq sütunu işarələyir. Əgər fiziki şəxs məlumatlarla razı deyilsə, düzəlişlər edib onu vergi orqanına göndərir. Finlandiyada fiziki şəxs yalnız bəyannamədə göstərilən gəlir və əmlaka dair məlumatların uyğunsuzluğu halında bəyannaməni şəxsən doldurub vergi orqanına göndərir.

Ümumi bəyannamə sistemini tətbiq etmədən öncə ölkə ərazisində gəlirlərin rəsmiləşdirilməsi kampaniyasını başlatmaq lazımdır. Gəlirlərin rəsmiləşdirilməsi vasitəsi ilə hökumət vətəndaşlara heç bir cəza və ya cərimə tətbiq etmədən keçmişdə buraxmış olduqları səhvlərini düzəltməyə və öz fəaliyyətini qanuniləşdirməyə imkan yaratmaqdadır. Əgər gəlirlərin və əmlakın rəsmiləşdirmə kampaniyası həyata keçirmədən ölkə ərazisində ümumi bəyannamə sistemini tətbiq olunarsa, həm gərəksiz qarışıqlıq ortaya çıxacaq, həm də ölkə vətəndaşlarının gəlir və əmlaklarını gizlətmək kimi riskləri ortaya çıxarmaq bilər.

3.2 Təşkilati tələblər və xərclər

Bəyannamələrin qəbulu və işlənilməsi üçün vergi orqanlarına bəzən əlavə qüvvələrin cəlb edilməsinə ehtiyac yaranacaq. Məsələn, ABŞ-da IRS-in əməkdaşlarının 30 % bu məqsədlə cəlb olunur. Dünya təcrübəsində ümumi bəyannamə sistemi tətbiq edildikdən sonra əhali tərəfindən daxil olan bəyannamələrin yoxlanılması üçün vergi orqanı tərəfindən “Qəbul və informasiyanın yoxlanılması” mərkəzləri yaradılmışdır. Həmin qurumlarda vergi bəyannamələrinin qəbulu və onların yoxlanılması işləri həyata keçirilir. “Qəbul və informasiyanın yoxlanılması” mərkəzləri Rusiyada, ABŞ-da, Ukraynada və Litvada hal hazırda mövcuddur.

Qəbul və informasiyanın yoxlanılması mərkəzlərinin əsas funksiyaları:

- kağız və elektron formasında bəyannamələrin qəbulu;
- bəyannamələrin sistemləşdirilməsi (emalı);
- bəyannamədə qeyd edilmiş məlumatlar ilə vergi agentlərinin gəlirlər ilə bağlı vermiş olduqları məlumatların müqayisə edilməsi;
- emal olunmuş bəyannamələrin nəticələrini ərazi vergi orqanlarına transfer etmək.

Ümumi bəyannamə sistemi tətbiq edildikdən sonra əhali öz gəlirləri haqqında dəqiq məlumatlara sahib olacaqlar. Belə ki, işçilərin çoxu aylıq maaşından işəgötürən tərəfindən nə qədər vergi verdiyi və ya sosial ayrılmalara nə qədər ödədiyi barədə məlumatlara sahib olurlar. İnkişaf etmiş ölkələrdə və ümumi bəyannamə sisteminin tətbiq edildiyi ölkələrdə işçi aylıq olaraq nə qədər maaş aldığı və buna görə nə qədər

vergi tutulduğunu dəqiq bilməkdədir. Ümumi bəyannamə sistemini bütün ölkə ərazisində tətbiq etmək üçün vergi orqanı birinci növbədə bütün prosesi həyata keçirmək üçün güclü informasiya texnologiya bazasına sahib olmalıdır. İkinci növbədə isə ümumi bəyannamə sistemi ilə əlaqədar olaraq əhaliyə öz gəlirlərini bəyan etmələrini təşviq etmək üçün məlumatlandırma rolunu həyata keçirəcək xidmət mərkəzlərinə ehtiyac vardır.

3.3 Vergi ödəyicilərinin motivasiyası. Özəl vergi məsləhətçiləri institutunun rolu

Əhaliyə ixtisaslaşdırılmış yardımın göstərilməsi zərurətini nəzərə alaraq, sertifikatlaşdırılmış *vergi məsləhətçilər institutundan* geniş istifadə olunur (vergi məsləhətçiləri, bir tərəfdən, bəyannamələrin tərtib və təqdim edilməsində əhaliyə yardım edir, digər tərəfdən isə vergi ödəyiciləri vergi məsləhətçiləri vasitəsilə vergi orqanları ilə münasibətlər qururlar).

Vergi vasitəçiləri (tax intermediaries) anlayışı vergi öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi üçün vergi ödəyiciləri tərəfindən cəlb olunan 1) *vergi məsləhətçiləri* (hüquq, mühasibat şirkətləri, fərdi məsləhətçilər) və 2) *banklar və maliyyə institutlarını* əhatə edir.

Özəl vergi məsləhəti xidmətindən inkişaf etmiş dövlətlərin vergi inzibətçiliyi təcrübəsində geniş şəkildə istifadə edilir.

Beynəlxalq təcrübədə vergi məsləhətçilərinin qeydiyyatı və tənzimlənməsində vergi orqanının rolu fərqlidir. Bəzi ölkələrdə bu proses müstəqil peşəkar birliklər tərəfindən, bəzi ölkələrdə isə vergi orqanının fəal iştirakı ilə həyata keçirilir. Son illərdə özəl vergi məsləhətinin tənzimlənməsində dövlət orqanlarının rolunun artması tendensiyası daha çox nəzərə çarpır. Bu sahənin qanunvericiliklə tənzimlənməsi vergi ödəyiciləri tərəfindən təkrarlanan vergi pozuntularının aradan qaldırılmasını, vergi bəyannamələrinin qanunvericiliyin tələblərinə uyğun şəkildə tərtib və təqdim edilməsini və nəticədə vergi daxilolmalarının yüksəldilməsini təmin etməyə kömək edir.

Vergi məsləhətçiləri əsasən 2 məqama görə vergi orqanları üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Birincisi, təcrübə göstərir ki, vergi məsləhətçiləri yüksək

səviyyədə əmələtməyə nail olmaq üçün vergi orqanına əməli yardım edə bilərlər. Məsələn, bəyannamələrin tərtib və təqdim edilməsində yardım, mürəkkəb vergi qanunlarının izahı və icrası, qanunvericiliyə əlavə və dəyişikliklərin vaxtında vergi ödəyicilərinin diqqətinə çatdırılması, eləcə də vergi əmələtməsi ilə bağlı çoxsaylı tədbirlərin (tələblərə uyğun mühasibat sənədləri, vaxtı çatan öhdəliklər barədə məlumatlandırma, qanunların və inzibati tələblərin yanlış başa düşülməsinin qarşısının alınması, vergi orqanında təmsiletmə və s.).

Belə ki, bəzi xarici ölkələrdə vergi bəyannamələrinin tərtib və təqdim edilməsinə yardım göstərilməsi sahəsində fəaliyyət göstərən vergi məsləhətçilərinin statistikasına diqqət yetirək:

- **Avstraliyada** 2011-2012-ci illərdə 23000-ə yaxın qeydiyyatdan keçmiş *vergi agenti* və 6000 aktiv *bəyannamə agenti* (yalnız bəyannamələrin doldurulması və təqdim olunması ilə məşğul olanlar) fəaliyyət göstərmişdir. Ümumilikdə, onlar fiziki şəxslərin bəyannamələrinin 70%, hüquqi şəxslərin bəyannamələrinin 90%-ni təqdim etmişlər.
- **Yeni Zelandiyada** 5200-ə yaxın vergi agenti Dövlət Gəlirlər Departamentində qeydiyyatdan keçmişdir. Onlar təxminən 2 milyon müştərinin vergi məsələləri ilə məşğul olur. Bütün gəlir bəyannamələrinin 83%-i onlar tərəfindən doldurulur. Vergi agentlərinin tipi evdə işləyən fərdi mühasiblərdən tutmuş menecement və mühasibatlıq xidmətləri təşkil edən böyük bizneslərə qədər dəyişir. Bu ölkənin Gəlirlər Departamentinin tərifinə görə, vergi agenti 10 və daha çox vergi ödəyicisinin gəlir bəyannaməsini hazırlayan və təqdim edən fiziki və ya hüquqi şəxsdir.
- **Böyük Britaniya** Gəlirlər və Gömrük Xidmətinin hesablamalarına əsasən, ölkədə 8 milyon müştəriyə, o cümlədən mənfəət vergisi bəyannamələrinin 78%-i (1 milyon), muzzdlu işçilərin il sonunda təqdim etdikləri bəyannamələrin 33 %-i (2 milyon), sərbəst hesablanmış gəlir vergisi bəyannamələrinin 63%-i (6.2 milyon) və ƏDV bəyannamələrinin 43%-ini təmsil edən 43000 vergi agenti şirkəti fəaliyyət göstərir.

3.4 Sistemin tətbiqi ilə bağlı yaranan əsas çətinliklər

Ümumi bəyannamə sisteminin tətbiqinin müsbət cəhətləri ilə bərabər müəyyən narahatlıq doğuran məsələlər də mövcuddur.

- Ümumi bəyannamə sisteminin tətbiqi vergidən yayınma hallarına şərait yaradan xüsusi vergi rejiminin mövcud olduğu halda mümkün deyil. İlk mərhələdə qeyd edilən sistemin tətbiqinə keçid zamanı büdcə zərərləri ola bilər. Bu hal verginin ödəmə mənbəyində tutulması vəziyyətindən vergilərin müstəqil ödənilməsinə keçid zamanı yarana bilər. Ölkədə bəyannamələrin hazırlanmasına yardım edən məsləhətçilər institutunun və onlara nəzarətin olmaması vəziyyəti gərginləşdirə bilər.
- Ümumi bəyannamə sistemi ilə əlaqədar vergi siyasətini müəyyən etmək və qanunvericiliyə müvafiq düzəlişlər hazırlamaq əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdəndir. Bununla belə, ümumi bəyannamə sistemi üzrə vergi siyasətini formalaşdıran zaman bəyan edilən məlumatları (yalnız gəlir və əmlakı, və ya əmlakı, gəliri və xərcləri daxil etmək lazımdır), gəlir tərkibini və vergi çıxılmalarını, fərdi gəlir vergisi dərəcələrini müəyyənləşdirmək qaydasını (düz və ya progressiv dərəcə şkalası), eləcə də bəyannamənin forma və məzmununu müəyyənləşdirmək lazımdır.
- Belə hesab edilir ki, fiziki şəxslərin gəlirlərinin vergiyə cəlb edilməsində ədalətlik prinsipinə nail olmağa progressiv vergi dərəcəsi yardım edir. Belə ki, gəlir yüksək olduqda vergi məbləği də yüksək olur. Qeyd etmək lazımdır ki, fiziki şəxslərin gəlirlərinin belə şəkildə vergiyə cəlb edilməsi inkişaf etmiş Qərbi Avropa ölkələrində (Fransa, Böyük Britaniya, Danimarka, Almaniya, Finlandiya, Norveç, İspaniya) olduğu kimi, Şərqi Avropa ölkələrində (Polşa, Çexiya, Rumıniya, Macarıstan və Sloveniya), eləcə də Çin və Cənub-Şərqi Asiya ölkələrində də (Sinqapur, Filippin, Tailand və İndoneziya) tətbiq edilir.
- Fərdi gəlir vergisi və korporativ gəlir vergisinin dərəcələrini müəyyənləşdirməklə bağlı siyasət bu iki dərəcənin nisbətinə əsaslanmalıdır, belə ki, bu məqamın olmaması vergitutma sistemində təhriflərə yol açar.
- İri müəssisələrin gəliri ilə müqayisədə az gəlir əldə edən kiçik biznes subyektləri üçün korporativ gəlir vergisinə görə vergi yükünün olmaması onlara xüsusi

vergitutmanın tətbiq edilməsinə gətirib çıxarır ki, bu da öz növbəsində hüquqi şəxslərin seqmentlərə ayrılması və bölünməsi vasitəsilə vergidən yayınma hallarına gətirib çıxarır. Bundan əlavə, ümumi bəyannamə sisteminin tətbiqi vergidən yayınma hallarına şərait yaradan xüsusi vergitutma rejimlərinin mövcudluğu ilə imkansız hala gəlir.

Form **1040** Department of the Treasury—Internal Revenue Service (99) **U.S. Individual Income Tax Return** **2014** OMB No. 1545-0074 IRS Use Only—Do not write or staple in this space.

For the year Jan. 1–Dec. 31, 2014, or other tax year beginning _____, 2014, ending _____, 20

Your first name and initial _____ Last name _____ Your social security number _____

If a joint return, spouse's first name and initial _____ Last name _____ Spouse's social security number _____

Home address (number and street). If you have a P.O. box, see instructions. _____ Apt. no. _____

City, town or post office, state, and ZIP code. If you have a foreign address, also complete spaces below (see instructions).

Foreign country name _____ Foreign province/state/county _____ Foreign postal code _____

▲ Make sure the SSN(s) above and on line 6c are correct.

Presidential Election Campaign
Check here if you, or your spouse if filing jointly, want \$3 to go to this fund. Checking a box below will not change your tax or refund. You Spouse

Filing Status

1 Single
2 Married filing jointly (even if only one had income)
3 Married filing separately. Enter spouse's SSN above and full name here. ▶
4 Head of household (with qualifying person). (See instructions.) If the qualifying person is a child but not your dependent, enter this child's name here. ▶
5 Qualifying widow(er) with dependent child

Check only one box.

Exemptions

6a Yourself. If someone can claim you as a dependent, do not check box 6a . . . . .
b Spouse . . . . .

c Dependents:

(1) First name	Last name	(2) Dependent's social security number	(3) Dependent's relationship to you	(4) ☐ if child under age 17 qualifying for child tax credit (see instructions)
				☐
				☐
				☐
				☐

If more than four dependents, see instructions and check here

d Total number of exemptions claimed . . . . .

Boxes checked on 6a and 6b _____
No. of children on 6c who:
• lived with you _____
• did not live with you due to divorce or separation (see instructions) _____
Dependents on 6c not entered above _____
Add numbers on lines above ▶

Income

7	Wages, salaries, tips, etc. Attach Form(s) W-2	7	
8a	Taxable interest. Attach Schedule B if required	8a	
b	Tax-exempt interest. Do not include on line 8a	8b	
9a	Ordinary dividends. Attach Schedule B if required	9a	
b	Qualified dividends	9b	
10	Taxable refunds, credits, or offsets of state and local income taxes	10	
11	Alimony received	11	
12	Business income or (loss). Attach Schedule C or C-EZ	12	
13	Capital gain or (loss). Attach Schedule D if required. If not required, check here ☐	13	
14	Other gains or (losses). Attach Form 4797	14	
15a	IRA distributions	15a	
b	Taxable amount	15b	
16a	Pensions and annuities	16a	
b	Taxable amount	16b	
17	Rental real estate, royalties, partnerships, S corporations, trusts, etc. Attach Schedule E	17	
18	Farm income or (loss). Attach Schedule F	18	
19	Unemployment compensation	19	
20a	Social security benefits	20a	
b	Taxable amount	20b	
21	Other income. List type and amount _____	21	
22	Combine the amounts in the far right column for lines 7 through 21. This is your total income ▶	22	

Adjusted Gross Income

23	Educator expenses	23	
24	Certain business expenses of reservists, performing artists, and fee-basis government officials. Attach Form 2106 or 2106-EZ	24	
25	Health savings account deduction. Attach Form 8889	25	
26	Moving expenses. Attach Form 3903	26	
27	Deductible part of self-employment tax. Attach Schedule SE	27	
28	Self-employed SEP, SIMPLE, and qualified plans	28	
29	Self-employed health insurance deduction	29	
30	Penalty on early withdrawal of savings	30	
31a	Alimony paid b Recipient's SSN ▶ _____	31a	
32	IRA deduction	32	
33	Student loan interest deduction	33	
34	Tuition and fees. Attach Form 8917	34	
35	Domestic production activities deduction. Attach Form 8903	35	
36	Add lines 23 through 35	36	
37	Subtract line 36 from line 22. This is your adjusted gross income . . . . . ▶	37	

Tax and Credits	38	Amount from line 37 (adjusted gross income)	38	
	39a	Check ☐ You were born before January 2, 1950, ☐ Blind. Total boxes ☐ if: ☐ Spouse was born before January 2, 1950, ☐ Blind. checked ▶ 39a		
	b	If your spouse itemizes on a separate return or you were a dual-status alien, check here ▶ 39b ☐		

Standard Deduction for— • People who check any box on line 39a or 39b or who can be claimed as a dependent, see instructions. • All others: Single or Married filing separately, \$6,200 Married filing jointly or Qualifying widow(er), \$12,400 Head of household, \$9,100	40	Itemized deductions (from Schedule A) or your standard deduction (see left margin)	40	
	41	Subtract line 40 from line 38	41	
	42	Exemptions. If line 38 is \$152,525 or less, multiply \$3,950 by the number on line 6d. Otherwise, see instructions	42	
	43	Taxable income. Subtract line 42 from line 41. If line 42 is more than line 41, enter -0-	43	
	44	Tax (see instructions). Check if any from: a ☐ Form(s) 8814 b ☐ Form 4972 c ☐	44	
	45	Alternative minimum tax (see instructions). Attach Form 6251	45	
	46	Excess advance premium tax credit repayment. Attach Form 8962	46	
	47	Add lines 44, 45, and 46	47	
	48	Foreign tax credit. Attach Form 1116 if required	48	
	49	Credit for child and dependent care expenses. Attach Form 2441	49	
50	Education credits from Form 8863, line 19	50		
51	Retirement savings contributions credit. Attach Form 8880	51		
52	Child tax credit. Attach Schedule 8812, if required	52		
53	Residential energy credits. Attach Form 5695	53		
54	Other credits from Form: a ☐ 3800 b ☐ 8801 c ☐	54		
55	Add lines 48 through 54. These are your total credits	55		
56	Subtract line 55 from line 47. If line 55 is more than line 47, enter -0-	56		

Other Taxes	57	Self-employment tax. Attach Schedule SE	57	
	58	Unreported social security and Medicare tax from Form: a ☐ 4137 b ☐ 8919	58	
	59	Additional tax on IRAs, other qualified retirement plans, etc. Attach Form 5329 if required	59	
	60a	Household employment taxes from Schedule H	60a	
	b	First-time homebuyer credit repayment. Attach Form 5405 if required	60b	
	61	Health care: individual responsibility (see instructions) Full-year coverage ☐	61	
	62	Taxes from: a ☐ Form 8959 b ☐ Form 8960 c ☐ Instructions; enter code(s)	62	
	63	Add lines 56 through 62. This is your total tax	63	

Payments	64	Federal income tax withheld from Forms W-2 and 1099	64	
	65	2014 estimated tax payments and amount applied from 2013 return	65	
	66a	Earned income credit (EIC)	66a	
	b	Nontaxable combat pay election 66b		
	67	Additional child tax credit. Attach Schedule 8812	67	
	68	American opportunity credit from Form 8863, line 8	68	
	69	Net premium tax credit. Attach Form 8962	69	
	70	Amount paid with request for extension to file	70	
	71	Excess social security and tier 1 RRTA tax withheld	71	
	72	Credit for federal tax on fuels. Attach Form 4136	72	
	73	Credits from Form: a ☐ 2439 b ☐ Reserved c ☐ Reserved d ☐	73	
	74	Add lines 64, 65, 66a, and 67 through 73. These are your total payments	74	

Refund	75	If line 74 is more than line 63, subtract line 63 from line 74. This is the amount you overpaid	75	
	76a	Amount of line 75 you want refunded to you . If Form 8888 is attached, check here ☐	76a	
Direct deposit? See instructions.	b	Routing number	c	Type: ☐ Checking ☐ Savings
	d	Account number		
	77	Amount of line 75 you want applied to your 2015 estimated tax	77	

Amount You Owe	78	Amount you owe. Subtract line 74 from line 63. For details on how to pay, see instructions	78	
	79	Estimated tax penalty (see instructions)	79	

Do you want to allow another person to discuss this return with the IRS (see instructions)? Yes. Complete below. No

Designee's name ▶	Phone no. ▶	Personal identification number (PIN) ▶
-------------------	-------------	--

Sign Here
Under penalties of perjury, I declare that I have examined this return and accompanying schedules and statements, and to the best of my knowledge and belief, they are true, correct, and complete. Declaration of preparer (other than taxpayer) is based on all information of which preparer has any knowledge.

Your signature	Date	Your occupation	Daytime phone number
Spouse's signature. If a joint return, both must sign.	Date	Spouse's occupation	If the IRS sent you an Identity Protection PIN, enter it here (see inst.)

Paid Preparer Use Only

Print/Type preparer's name	Preparer's signature	Date	Check ☐ if self-employed	PTIN
Firm's name ▶			Firm's EIN ▶	
Firm's address ▶			Phone no.	